

Swedwatch rapport #53

UTAN MARK, UTAN MAKT

Kvinnorna utan rätt att fatta beslut när Swedfund investerar i Addax Bioenergy i Sierra Leone

Svenska kyrkan

Swedwatch är en partipolitiskt obunden organisation som granskar svenska företag som verkar i lågkostnadsländer. Swedwatch har inget vinstintresse och alla rapporter är offentliga. Organisationens syfte är att minska sociala och miljömässiga missförhållanden i utvecklingsländer, att uppmuntra föredömen, sprida kunskap samt driva på och i en öppen dialog samverka med företag i Sverige så att näringslivet ägnar större uppmärksamhet åt dessa frågor. www.swedwatch.org.

Svenska kyrkan

Svenska kyrkan är del av världens största nätverk, den världsvida kyrkan. Där pågår ett brett samarbete. Det gäller inte minst jordbruksutveckling, hiv och aids, rättvis handel, katastrofhjälp, försoning och dialog, mikrokrediter, mänskliga rättigheter och kvinnligt ledarskap. Svenska kyrkans internationella arbete vill bidra till en rättvis värld utan hunger, fattigdom och förtryck. Svenska kyrkan är medlem i Swedwatch. www.svenskakyrkan.se

Författare: Malena Wåhlin, omslagsfoto: Malena Wåhlin, layout: Fredrik Karlsson.
Publicerad i mars 2013.

Denna rapport har publicerats med ekonomiskt stöd från SIDA, som dock ej medverkat vid utformningen och ej heller tar ställning till rapportens innehåll. Rapporten är författad av Swedwatch enligt organisationens metodhandbok. Det innebär full integritet och oberoende från medlemsorganisationen, i det här fallet Svenska kyrkan. Som medlemsorganisation ställer sig dock Svenska kyrkan bakom rapporten och uttrycker sin åsikt i förordet samt genom rekommendationerna i slutet av rapporten.

Förord

Ökade investeringar i det afrikanska jordbruket är välkomna. Jordbruket har försumrats länge, och mer än en fjärdedel av befolkningen i Afrika söder om Sahara är undernärdd. En ökad produktivitet i jordbruket är helt avgörande för att öka såväl inkomster som tillgång till mat för befolkningen.

Det småskaliga jordbruket i Afrika står idag för större delen av både livsmedelsproduktionen och sysselsättningen, och det är där tyngdpunkten i utvecklingen av jordbruket måste ligga. Det är bara om småskaliga odlare ges tillgång till kunskaper, infrastruktur, fungerande marknader och ekologiskt hållbara jordbruksmetoder som jordbrukets potential att bidra till minskad hunger och fattigdom i regionen kan förverkligas. Detta utesluter emellertid inte att storskaliga investeringar, som Addax Bioenergy i Sierra Leone, också kan spela en viktig roll både lokalt och i länders utveckling.

Intresset för markrelaterade investeringar från internationella investerare har ökat kraftigt under senare år. Stigande matpriser, ökad efterfrågan på framför allt biobränslen samt förväntningar om fortsatt höga matpriser gör det ekonomiskt attraktivt att investera i utvecklingsländer där tillgången på mark anses vara god. I samband med detta har frågan om lokalbefolkningarnas rättigheter diskuterats intensivt på internationell nivå, där just nu ett stort arbete pågår kring olika riktlinjer i ett framväxande ramverk av globala normer för markrättigheter.

Svenska kyrkan är en del av den världsvida kyrkan och en internationell biståndsgivare som stödjer människor som lever i utsatthet genom lokala kyrkor och organisationer. Utifrån den positionen utgår vi från lokalbefolkningarnas perspektiv, och sätter de mänskliga rättigheterna i centrum. Vi vill bidra till långsiktig hållbar förändring för människor som lever i utsatthet. Frågan om markinvesteringar har också engagerat Svenska kyrkan med anledning av den allvarliga kritik som riktats mot Västerås stifts skogsinvestering i företaget Chikweti i Moçambique.

Swedwatch och Svenska kyrkan har valt att studera frågan om markrelaterade investeringar genom att granska Addax Bioenergy då Swedfund är investerare i projektet, och därmed är svenska biståndsmål styrande. Addax Bioenergy är också ett av de största och mest omdiskuterade exemplen på markinvesteringar i Afrika som svenska aktörer är inblandade i. Företaget har både lyfts fram som positiv förebild och som exempel på land grabbing.

Vi vill med denna rapport särskilt lyfta fram kvinnornas situation. Hur har de varit involverade i beslutsprocesser när avtal skrivs? Hur kunde kvinnor bli så marginaliserade, när Addax Bioenergy har gjort så mycket ”by the book”? Vi hoppas kunna dra gemensamma lärdomar av studien, till nytta också för investerare, finansärer och bistånds aktörer.

Gunilla Hallonsten

Policychef, Svenska kyrkans internationella avdelning

Innehåll

Förord	3
Sammanfattning	5
Introduktion och syfte	8
Bakgrund – ökad efterfrågan på mark.....	12
Fältstudie	27
Diskussion och slutsats	53
Rekommendationer.....	57
Referenser.....	59

Sammanfattning

I norra delen av Sierra Leone arrenderar företaget Addax Bioenergy ett område på 44 000 hektar. Marken ska användas till sockerrörsodling och produktion av etanol till Europa samtidigt som el till den nationella marknaden ska produceras av sockerrörsresterna. De självförsörjande bönderna i området har arrenderat ut sin mark i 50 år framöver för motsvarande 55 kronor per hektar och år. Projektet delfinansieras av sju utvecklingsbanker i olika länder varav statligt ägda svenska Swedfund är en. Swedfund har satsat 90 miljoner kronor av den totala investeringen på 2,4 miljarder kronor och projektet väntas ge en god avkastning.

Addax Bioenergy finansieras till stor del av skattemedel och biståndspengar. Företaget ska både följa olika riktlinjer för företagsansvar och leva upp till de mål och riktlinjer som styr bistånds- och utvecklingspolitiken hos de olika finansiärerna. Den svenska politiken för global utveckling ska genomsyras av ett rättighetsperspektiv och av fattiga människors perspektiv enligt Sveriges Politik för Global Utveckling, PGU. Politiken ska utgå från fattiga människors verklighet, erfarenhet och prioriteringar.¹ Dessa perspektiv ska också genomsyra utvecklingsfinansiären Swedfunds verksamhet och de företag och projekt som Swedfund väljer att stödja.

Addax Bioenergy har lagt ner stora resurser på att göra verksamheten hållbar, inkluderande och långsiktig. Företaget har gjort omfattande riskanalyser som lokalbefolkningen har fått lämna synpunkter på. Det har lantmätt marken för att ge de traditionella markägarna ett skriftligt och registrerat ägandebevis, vilket de tidigare saknat. Regelbundna dialoger och möten har hållits med lokalbefolkningen och olika intressentgrupper där man informerat om projektet och de klagomålsmekanismer som satts upp. Företaget är förhållandevis öppet för granskning av media och civilsamhälle.

Även om Addax Bioenergys insatser i flera avseenden varit ambitiösa och i enlighet med internationella riktlinjer, var det tydligt under Swedwatchs fältstudie att företaget har flera allvarliga problem att lösa för att undvika negativ inverkan på människorättssituationen i de berörda byarna.

Swedwatchs studie visar att kvinnor har begränsade möjligheter att dra nytta av projektet. Kvinnor får i regel inte äga mark enligt de lokala traditionerna. Trots att det i stor utsträckning är kvinnorna som brukat och rört sig på marken har de haft mycket begränsat inflytande i förhandlingarna och får sällan del av arrendet. De berörs i hög grad av projektet men har av på grund av sin underordnade ställning sämre tillgång till information och klagomålsmekanismer och sämre chanser till arbete än männen.

Lokalbefolkningen visar tecken på att sakna korrekt information om projektet, trots de många informationsmöten som företaget hållit. De människor som Swedwatch intervjuat har inte fullt ut förstått innebörden av investeringen och verkar inte ha fattat ett välinformerat beslut om att arrendera ut marken. Arrendekontrakten som företaget skrivit innehåller inga bindande löften om jobb, utbildning eller hälso-

1 Regeringens hemsida <http://www.regeringen.se/sb/d/2355/a/21574>

insatser. Ändå finns en utbredd känsla av att ha blivit lurad på detta, hos de människor Swedwatch träffat. Ansvar för bristen på korrekt information om projektet i de berörda byarna kan inte åläggas lokalbefolkningen. Den återkommande kritiken mot företaget i samtliga byar som Swedwatch besökt tyder på brister i hur Addax Bioenergy hanterat dialogen med lokalbefolkningen, och indikerar en avsaknad av förståelse för hur förutsättningarna för dialogen påverkas av kulturella skillnader och maktobalans.

Lokalbefolkningen har trott att betydligt fler skulle få arbete och det skulle innebära fasta anställningar. Flera av dem Swedwatch intervjuat upplever att de blivit lovade arbete och säger att det var en viktig anledning till att de, eller deras familj, valde att arrendera ut sin mark till företaget. Många av arbetena är säsongsanställningar. Säsongsanställningarna innebär en stor otrygghet för lokalbefolkningen och ligger bakom mycket av missnöjet med företaget.

Det råder stor oklarhet om vad överenskommelsen är när det gäller lokalbefolkningens rätt till tillträde till den arrenderade marken. Företaget hävdar att lokalbefolkningen har tillgång till marken som inte används men många av dem som Swedwatch intervjuat säger att de inte har rätt att ens röra sig på marken. De har inte heller någon sådan rätt enligt det skriftliga avtalet med företaget. Addax Bioenergy hävdar att det är en muntlig uppgörelse men de som Swedwatch intervjuat saknar denna information.

Sierra Leone är ett postkonfliktland och under Swedwatchs besök fanns en stor oro att våldsamheter skulle utbryta igen, inte minst i samband med presidentvalet som hölls i november 2012. Relationen mellan företaget och lokalbefolkningen var märkbart spänd vilket visade sig tydligt i en protest med ett hundratal deltagande mot Addax Bioenergy under Swedwatchs besök. Företaget har vid ett flertal tillfällen skjutsat poliser i Addax Bioenergys bilar. Mot bakgrund av den redan spända situationen finns en risk att företagets och polisens roller blir otydliga.

För att undvika att Addax Bioenergys projekt påverkar byarnas livsmedelsförsörjning negativt har företaget i samarbete med FAO startat ett risodlingsprogram, Farmers Development Program, FDP, för de berörda byarna. Lokalbefolkningen får utbildning och assistens av företaget för att lära sig att driva ett mekaniserat jordbruk istället för det traditionella svedjebruket. Det finns indikationer på att risodlingsprojektet saknar förankring hos lokalbefolkningen. Enligt lokala organisationer finns också ett behov av att komplettera FDP med alternativa proteinkällor eftersom Addax Bioenergys projekt riskerar att ha en negativ inverkan på lokalbefolkningens näringsintag, till exempel deras möjligheter att jaga.

Det finns också ett missnöje hos lokalbefolkningen mot storleken på ersättningen som företaget betalar för förlorade inkomstgrödor. Engångsersättningen för de oljepalmer som företaget huggit ner för att anlägga sina sockerrörsfält är inte tillräcklig för att kompensera för de inkomster som trädet skulle ha gett under hela dess livstid, enligt flera av dem Swedwatch intervjuat. Själva arrendet som företaget betalar till de traditionella markägarna räcker inte för att försörja de stora familjerna.

Kvinnor i Sierra Leone saknar i regel rätt att äga mark men är beroende av den för sina dagliga aktiviteter. Bara tre kvinnor i Addax Bioenergys projektområde har skrivit arrendeavtal med företaget. Foto Malena Wåhlin

Introduktion och syfte

De senaste åren har intresset för att investera i jordbruksmark ökat kraftigt.² Samtidigt som världens befolkning fortsätter att växa minskar tillgången på odlingsbar mark till följd av bland annat klimatförändringar. År 2050 ska världen kunna mätta över nio miljarder människor och till dess behöver matproduktionen öka med 70 procent enligt FN:s livsmedels- och jordbruksorganisation FAO.³ Konkurrensen om den odlingsbara mark som finns hårdnar. 120 miljoner hektar mer mark än idag behöver användas till matproduktion i utvecklingsländerna för att de ska klara sina livsmedelsbehov år 2050. Det gäller även om produktiviteten på den jordbruksmark som redan används ökar.⁴ Marken efterfrågas också för produktion av biobränsle, skogsbruk, foderproduktion, gruvidrift och olika system för klimatkompensation, till exempel trädplantering.⁵

Den stigande efterfrågan har gjort att mark i allt högre grad ses som en värdefull resurs för internationella aktörer, vilket blev särskilt tydligt i samband med de mycket kraftiga prisökningarna på mat under 2007 och 2008. Helt tillförlitlig statistik saknas men kartläggningar visar att mellan 70-200 miljoner hektar har köpts upp eller arrenderats av utländska investerare mellan år 2000 och 2010.⁶ Det innebär en yta upp till 4,5 gånger så stor som Sverige. En övervägande majoritet av de nya markinvesteringarna har skett i Afrika men en liknande trend syns även i Latinamerika och till viss del i Asien och Östeuropa.⁷ Investerarna utgörs av både företag, pensionsfonder, banker och stater. De är ofta inriktade på livsmedels- eller biobränsleproduktion för export genom en storskalig, industriell jordbruksmodell. Ett växande intresse för marken har också gjort den mer attraktiv för spekulation.⁸

Nya investeringar i mark kan innebära både ett hot och en möjlighet för lokalbefolkningen. Flera av de länder som investerarna visat intresse för har problem med livsmedelsförsörjningen och är i stort behov av investeringar i jordbrukssektorn. Enligt FAO behövs investeringar på 83 miljarder dollar om året för att utvecklingsländerna ska klara sina livsmedelsbehov år 2050.⁹ Export av jordbruksprodukter kan innebära viktiga inkomster för staten och investeringar kan ge tillgång till ny teknologi. I många afrikanska länder är skördarna inte ens en fjärdedel av vad de skulle kunna vara och bristen på moderna jordbruksmetoder är stor.¹⁰

Samtidigt visar allt fler rapporter på exempel där de nya markinvesteringarna inte gett vad lokalbefolkningen hoppats på. Markaffärer mellan utländska investerare och en inhemsk elit kan leda till att fattiga bönder som saknar formell äganderätt förlorar

2 Världsbanken 2011, *Rising global interest in farmland – Can it Yield Sustainable and Equitable Benefits?*

3 FAO 2009, *How to Feed the World 2050 – Global Agriculture Towards 2050*

4 FAO 2009

5 International Land Coalition 2012, *Land Rights and the Rush for Land - Findings of Global Commercial Pressures on Land Research Project*

6 ILC 2012

7 Världsbanken 2011

8 ILC 2012

9 FAO 2011, *Utländska markinvesteringar i utvecklingsländer*

10 IMF: Arezki, Deininger, Selod, Finance and Development Mars 2012, *The Rush for Land*

kontroll över mark och vatten som är centrala för deras överlevnad.¹¹ Kvinnor är ofta särskilt sårbara. Trots att de i många utvecklingsländer utgör en majoritet av jordbrukarna saknar de inte sällan rätt att äga och ärva mark.¹²

Även från svenska aktörer märks ett ökat intresse för markrelaterade investeringar.¹³ I slutet av 2011 investerade den svenska utvecklingsfinansiären Swedfund motsvarande 90 miljoner kronor i bioenergiprojektet Addax Bioenergy i Sierra Leone.¹⁴ Swedfund är en del av det svenska biståndet. Genom nya investeringar ska Swedfund skapa förutsättningar för fattiga människor att förbättra sina levnadsvillkor.¹⁵

Företaget Addax Bioenergy, som Swedfund investerat i, arrenderar 44 000 hektar mark för sockerrörsodling och produktion av etanol som ska säljas till den europeiska marknaden. Samtidigt ska el för den nationella marknaden i Sierra Leone produceras av sockerrörsresterna. I Sverige har bland annat Sida lyft upp Addax Bioenergy som ett gott exempel för andra företag att följa. Addax Bioenergy har lagt stora resurser på att göra investeringen hållbar. Men företaget har också fått hård kritik från människorätts- och biståndsorganisationer både i Sierra Leone och i Europa samt i svensk och internationell media.¹⁶

Kritiken har framför allt handlat om att projektet hotar de fattiga böndernas tillgång till mat när deras tillgång till mark begränsas. Det har också ifrågasatts om lokalbefolkningen fått korrekt och tillräckligt med information för att fatta ett välgrundat beslut om att arrendera ut marken till företaget, enligt de internationella riktlinjer som Addax Bioenergy ska följa.¹⁷ Företaget har konsekvent avvisat kritiken som felaktig.

Efter ett kritiskt reportage i Sveriges Radio i maj 2012 efterlyste biståndsminister Gunilla Carlsson en granskning av Swedfunds investering i Addax Bioenergy.¹⁸ Swedwatch vill i den här rapporten följa upp kritiken mot Addax Bioenergy för att se vilka risker som finns med markrelaterade investeringar utifrån ett rättighetsperspektiv. Det är relevant inte minst för att flera svenska företag och fonder har visat intresse för att investera i mark för bland annat biobränsleproduktion. Det finns mycket att lära av Addax Bioenergys projekt.

Den komplexa marklagstiftningen i provinserna i Sierra Leone, där de som brukar jorden inte äger den, gör att nya investeringar i mark innebär en stor utmaning för både företag och lokalbefolkning. Swedwatch vill särskilt undersöka hur kvinnor påverkas av projektet; framför allt hur delaktiga de har varit i förhandlingarna om marken samt i vilken utsträckning deras synpunkter och klagomål tas i beaktande av företaget. Swedwatch vill också undersöka hur projektet påverkar lokalbefolkningens tillgång till mat och vad missnöjet mot projektet från lokalbefolkningen beror på.

11 FAO 2012, *Foreign Land Investments in Developing Countries – Contribution or Threat to Sustainable Development?*

12 IFPRI 2011, *The Gender Implications of Large-Scale Land Deals*

13 Orgut 2011, *Overview of Scandinavian actors with land related investments*

14 Swedfunds hemsida <http://www.swedfund.se/?case=addax-bioenergy-sierra-leone>

15 Swedfunds hemsida <http://www.swedfund.se>

16 BBC Africa Debate 25 februari 2012, Sveriges Radio Ekot, 2 maj 2012

17 T.ex. IFC:s Performance Standards och principen om Free Prior and Informed Consent

18 Sveriges Radio Ekot, 2 maj 2012

Det finns flera anledningar till att Swedwatch har valt att särskilt studera hur kvinnor påverkas av Addax Bioenergys projekt. Förutom att de saknar rätt till den jord de brukar, visar forskning att satsningar på kvinnor ger mer utdelning och bättre utvecklingseffekter än när män prioriteras.¹⁹ Jämställdhet och kvinnors rättigheter är ett av tre prioriterade mål för det svenska utvecklingssamarbetet. Att öka jämställdhet mellan kvinnor och män ingår också i det tredje Millenniemålet.²⁰

Metod

Swedwatchs granskningar utgår från internationella konventioner och ramverk som reglerar staters och företags ansvar för mänskliga rättigheter och miljö. Ramverken ligger till grund för Swedwatchs analys och rekommendationer. I samtliga internationella ramverk som reglerar företags ansvar för mänskliga rättigheter läggs stor vikt vid *human rights due diligence* och *access to remedy*.²¹

Human rights due diligence är den riskanalysprocess som företag bör införliva i sin verksamhet i syfte att minimera risken för kränkningar av mänskliga rättigheter. *Access to remedy* handlar om vilken möjlighet människor har att föra fram klagomål och kompenseras av såväl stater som företag.

FN:s vägledande principer för företag och mänskliga rättigheter som antogs 2011 lägger stor vikt vid dessa begrepp.²² Principerna är även införlivade i andra aktörers ramverk, till exempel av OECD, EU, ISO och IFC. Principerna utgår från redan antagna konventioner och definierar företags ansvar att respektera mänskliga rättigheter. De slår fast att företag har ett ansvar att undvika att orsaka eller bidra till negativ inverkan på mänskliga rättigheter. Företag har också ett ansvar att hantera negativ inverkan på mänskliga rättigheter som kan kopplas till någon del av dess verksamhet.²³

2009, då Addax Bioenergy genomförde sin riskanalys, var de vägledande principerna ännu inte antagna och publicerade. Sedan 2011 utgör dessa principer dock en internationellt accepterad standard för alla företag och är därmed relevanta i en granskning av Addax Bioenergys nuvarande hållbarhetsarbete, till exempel när det gäller utformning av klagomålsmekanismer. Addax Bioenergy genomförde en due diligenceprocess för mänskliga rättigheter baserad på *IFC:s Performance Standards* som Swedfund ska följa.²⁴ IFC, International Finance Corporation, är en del av Världsbanken och dess standarder används även av företag och institutioner som inte får finansiering från IFC.²⁵ Dessa standarder är också av central betydelse i Swedwatchs

19 Världsbanken 2012, *The World Development Report 2012 – Gender Equality and Development*

20 Millenniemålets svenska hemsida <http://www.millenniemalen.nu/malen-2/>

21 T.ex. Ruggie 2011, UN Guiding Principles for Business and Human Rights och OECD, OECD Guidelines for Multinational Enterprises

22 Ruggie 2011, *UN Guiding Principles for Business and Human Rights*

23 Ruggie 2011

24 Swedfunds och Addax Bioenergys hemsida

25 IFC:s hemsida http://www1.ifc.org/wps/wcm/connect/topics_ext_content/ifc_external_corporate_site/ifc+sustainability/publications/publications_handbook_pps

granskning av Swedfunds investering i Addax Bioenergy, framför allt de delar som rör samråd med lokalbefolkningen och mekanismer för klagomål.²⁶

Swedwatch har fokuserat på att undersöka de aspekter av Addax Bioenergys due diligenceprocesser och mekanismer för klagomål som är av särskilt intresse utifrån syftet med rapporten och med utgångspunkt i kvinnors situation.

Kvinnors rättigheter, samlade i CEDAW-konventionen från 1979 är särskilt viktiga för denna rapport. Även FN-organet FAO:s nyligen framtagna *Voluntary Guidelines on the Responsible Governance of Tenure of Land, Fisheries and Forests* som antogs 2012 är relevanta. Även dessa riktlinjer antogs efter att Addax Bioenergy startade sitt projekt i Sierra Leone men bör vägleda Addax Bioenergy och andra liknande projekt framöver.²⁷

Rapporten bygger på research gjord i Sverige och Sierra Leone under våren och hösten 2012. Fakta har inhämtats från forskningsrapporter, myndigheter, nyhetsartiklar och andra organisationers rapporter samt från Addax Bioenergys och Swedfunds egna dokument. Swedwatchs researcher Malena Wåhlin och fotografen David Christoffersson har besökt Addax Bioenergys projekt i Sierra Leone under knappt två veckor i oktober 2012. Intervjuer har gjorts med experter inom olika områden, med representanter för Swedfund, Addax Bioenergy, lokala organisationer, myndigheter och lokalbefolkning.

Semistrukturerade intervjuer har gjorts med sammanlagt 30 kvinnor i sju olika byar i projektområdet.²⁸ Kortare intervjuer med 14 manliga markägare i samma byar har genomförts. Swedwatch har besökt både byar som företaget anser gynnas av projektet och som har en god relation till företaget samt byar som är mer kritiska enligt lokala organisationer.

Under intervjuerna har kvinnorna samlats i grupp, utan att männen varit närvarande. Swedwatch har fått tolkhjälp av kvinnor från två olika lokala organisationer. En kritisk och en mer positiv organisation med god lokalkännedom har valts ut.²⁹ Swedwatch har strävat efter att höra många olika röster för att få en helhetsbild av projektet. Studien är av resursskäl mer av stickprovskaraktär än en heltäckande kartläggning och resultaten ska därför tolkas som indikationer. Alla namn är fingerade av säkerhetsskäl.

Rapporten har expertlästs av Tilde Berggren, jurist och specialiserad på mänskliga rättigheter. Hon har tidigare bland annat arbetat med kvinnors rättigheter på FN i Sierra Leone. Rapporten har också lästs av ett antal andra personer med kunskap inom relevanta områden som fungerat som bollplank.³⁰

26 IFC Performance Standard 1

27 FAO 2012, *Voluntary Guidelines on the Responsible Governance of Tenure of Land, Fisheries and Forests*

28 Yainkassa, Lungi Acre, Mara, Malinka, Madrissa, Marokyr och Masourier

29 SILNORF och BODWAFCA

30 Maria Stridsman, Sida, Linda Engström, Nordiska Afrikainstitutet, Jesper Karlsson, FAO, Mattias Goldmann, Gröna bilister, Kenneth Hermele, Lunds universitet

Bakgrund - ökad efterfrågan på mark

I samband med att råvaru- och oljepriserna gick upp kraftigt under 2007 och 2008 tog intresset för markinvesteringar fart. Under 2008 och 2009 genomfördes markaffärer av sammanlagt 46,6 miljoner hektar jämfört med en årlig omfattning på fyra miljoner hektar före år 2008.³¹ Sedan dess verkar omfattningen ha minskat något men förväntas öka igen på längre sikt.³² Statistiken över nya markinvesteringar är dock ofta bristfällig och definitionen av vilken sorts investeringar som avses kan variera mellan olika källor. Det är också svårt att veta hur många av de planerade investeringarna som rapporteras i media som blir av i verkligheten.³³ Men att intresset för mark vuxit och spritt sig till helt nya typer av investerare är tydligt.

Flera faktorer driver på utvecklingen. Klimatförändringar som översvämningar och torka minskar tillgången på odlingsbar mark och konkurrensen om den mark som finns hårdnar. Kraftigt stigande livsmedelspriser har gjort länder med stor befolkning och liten odlingsbar yta sårbara. Kina, Gulfstaterna och Sydkorea ligger bakom flera stora markförvärv.³⁴ Marken används för att odla grödor som inte kan produceras i tillräcklig utsträckning i det egna landet och för att minska beroendet av dyra importerade livsmedel.³⁵

En växande medelklass i många länder har lett till ändrade matvanor och en större köttkonsumtion som tagit mer mark i anspråk. I Sydamerika odlas sojabönor till djurfoder på allt större arealer. Efterfrågan på biobränsle som etanol och palmolja lockar också nya investeringar i mark. Utvecklingen sporrar av EU-målet om att tio procent av drivmedlen ska komma från förnyelsebar energi år 2020.³⁶

Oron på de finansiella marknaderna har också gjort att mark ses som en tryggare investering än traditionella investeringar i olika former av värdepapper. Den växande konkurrensen om jordbruksmark gör att den väntas stiga i värde och ge en stabil avkastning.³⁷ Även CDM, mekanismer för klimatkompensation och utsläppsrätter genom till exempel trädplantering, bidrar till det ökade intresset för mark.³⁸

En och en halv miljard hektar mark används redan till jordbruk runtom i världen.³⁹ Enligt Världsbankens uppskattningar finns runt 445 miljoner hektar som inte är uppodlade och som skulle kunna användas för jordbruk.⁴⁰ Denna uppskattning är dock kontroversiell och motsägs av flera organisationer och forskare som menar att siffran borde vara betydligt lägre. Merparten av den obrukade marken finns i Afrika, följt av

31 Världsbanken 2011, *Rising global interest in farmland – Can it Yield Sustainable and Equitable Benefits?*

32 ILC 2012

33 FAO 2012, *Trends and Impacts of Foreign Investments in Developing Country Agriculture*

34 FAO 2011, *Utländska markinvesteringar i utvecklingsländer*

35 FAO 2012

36 Oxfam 2011, *Land and Power*

37 FAO 2012, *Trends and Impacts of Foreign Investment in Developing Countries*

38 International Land Coalition 2012, *Land Rights and the Rush for Land - Findings of Global Commercial Pressures on Land Research Project*

39 Världsbanken 2012

40 ibid

Latinamerika.⁴¹ Enligt Världsbanken har drygt 70 procent av de nya markinvesteringarna skett i Afrika.⁴² De rapporterade investeringarna upptar enligt olika uppskattningar mellan fem och 20 procent av hela Afrikas jordbruksmark.⁴³

Svenska investeringar i mark

Enligt en kartläggning gjord på uppdrag av Sida finns ett stort antal svenska och nordiska aktörer som redan har investerat eller planerar att investera i markrelaterade projekt.⁴⁴ En av de största svenska markinvesteringarna är Swedfunds investering i biobränsleprojektet Addax Bioenergy i Sierra Leone. Andra svenska investeringar är bland andra AP2:s investering i jordbruksmark i Brasilien. Även rysk jordbruksmark har lockat svenska investeringar via bolaget Alpcot Agro.⁴⁵ Några omtalade svenska markinvesteringar är också Västerås stifts investering i skogsplantagen Chikweti i Mocambique 2004/2005 och Eco Energy's (före detta Sekabs) planerade investering i sockerrörsplantager i Tanzania.⁴⁶

För att maximera de positiva effekterna av nya markrelaterade investeringar vill Sida samarbeta med investerarna inom ramen för programmet *Business for Development*, B4D.⁴⁷ Genom att biståndet involveras ska Sida öka förutsättningarna för fattiga människor att dra nytta av de nya investeringarna.⁴⁸

Risker

Många utvecklingsländer är dåligt förberedda på att hantera nya storskaliga investeringar i mark även om länderna välkomnar de utländska investerarna.⁴⁹ Bland de nya markinvesteringar som rapporteras finns en tendens bland investerarna att söka sig till de fattigaste länderna som är dåligt integrerade i världsekonomin och har en hög andel hungrande befolkning.⁵⁰ Det är vanligt att regelverk kring markrättigheter och kontroll över mark brister i värdländerna, vilket innebär en stor osäkerhet både för lokalbefolkning och för investerare.⁵¹ I många delar av Afrika fungerar formella och traditionella system för markinnehav parallellt och det är inte alltid självklart vem som har rätt till marken.⁵²

41 IMF: Arezki, Deininger, Selod, Mars 2012, *Finance and Development*

42 Världsbanken 2012

43 FAO 2012, *Trends and Impacts of Foreign Investments in Developing Country Agriculture*, Economic Commission for Africa 2009: 129

44 Orgut 2011, *Overview of Scandinavian actors with land related investments*

45 Databasen Land matrix, <http://landportal.info/landmatrix/get-the-detail/by-investor-country/sweden>

46 Eco Energy's hemsida <http://www.ecoenergy.co.tz/>

47 Intervju Maria Stridsman, Sida B4D, maj 2012

48 Promemoria från Sida 25 maj 2012, *Sida concept paper on land related investments in Africa*

49 Intervju Kjell Havnevik, Nordiska Afrikainstitutet, mars 2012

50 FAO 2012, *Trends and Impacts of Foreign Investments in Developing Country Agriculture*

51 FAO 2012

52 HLPE 2011, *Land Tenure and International Investments in Agriculture – A Report by the High Level Panel of Experts on Food Security and Nutrition*

De nya markinvesteringarna rör till stor del storskaliga jordbruksprojekt för till exempel biobränsle- eller livsmedelsproduktion.⁵³ Samtidigt som den vetenskapliga och tekniska utvecklingen inom jordbruksområdet går framåt snabbt har det moderna industrijordbruket stora problem med att leva upp till social och miljömässigt hållbarhet.⁵⁴ Industrijordbruket leder till förhållandevis få nya arbetstillfällen och riskerar att konkurrera ut mindre jordbruk.⁵⁵ Det kan också leda till utarmade jordar och förorenade vattenresurser. FN har i flera rapporter understrukt vikten av att satsa på det småskaliga jordbruket som försörjer majoriteten av befolkningen i många fattiga länder.⁵⁶ Även traditionella sätt att bruka jorden kan dock vara miljöfarliga eller alltför ineffektiva för att kunna föda en växande befolkning. För att den jord som redan brukas ska kunna användas mer effektivt behöver småbrukare tillgång till ny kunskap och nya tekniker.⁵⁷

FAO konstaterar att när storskaliga markinvesteringar görs i länder där markrättigheter är otydliga, eller där implementeringen brister, väger nackdelarna ofta tyngre än fördelarna för lokalbefolkningen.⁵⁸ Det finns omfattande forskning som visar att säker tillgång till naturresurser, som odlingsbar mark och vatten, är en förutsättning för en tryggad livsmedelsförsörjning för fattiga människor och för att åstadkomma hållbar utveckling.⁵⁹ För att nya markinvesteringar ska leda till utveckling måste lokala småbönder ges en aktiv roll i projekten och få behålla kontrollen över marken, enligt FAO.⁶⁰

I länder med matbrist kan de nya investeringarna innebära ett hot mot livsmedelsförsörjningen om de ersätter matgrödor som var tänkta för den lokala marknaden.⁶¹ De nya investeringarna kan också leda till konflikter om vatten eftersom investerarna vanligtvis är intresserade av den bördigaste jorden med bäst förutsättningar för bevattning.⁶² De länder som lockar utländska investeringar i mark har inte sällan ett svagt regelverk även kring vattenrättigheter.⁶³

Markrättigheter och konflikter

Flera afrikanska länder har lång erfarenhet av storskalig odling av exportgrödor. I de fall den arrenderade marken tidigare varit obrukad, eller brukad av småbönder, kan de nya investeringarna dock medföra ett helt nytt sätt att både använda och äga marken. I många afrikanska länder kan mark inte köpas eller säljas utan arrenderas ut till de utländska investerarna genom långsiktiga avtal på 50 år eller mer.⁶⁴ Vanligt-

53 ILC 2012

54 IAASTD 2008 *Synthesis Report of the International Assessment of Agricultural Knowledge, Science and Technology for Development*

55 IAASTD 2008

56 IFAD 2011, *Rural Poverty Report 2011*, Olivier de Schutter 2011, *Agroecology and the Right to Food* samt HLPE juli 2011

57 IAASTD 2008

58 FAO 2012

59 Sida studies 2009, *Natural Resource Tenure- a crucial aspect of poverty reduction and human rights*

60 FAO 2012

61 ibid

62 SIWI, 2012 *Land Aquisitions: How will they Impact Transboundary Waters*

63 ibid

64 ILC 2012

Den kontroversiella etanolen

Efterfrågan på biobränsle ligger bakom en stor del av de rapporterade nya investeringarna i mark.¹ Utsläppen av växthusgaser i världen ökar stadigt. Enligt forskare måste världens utsläpp av växthusgaser minska med upp till 85 procent fram till 2050 för att vi ska kunna bromsa klimatförändringarna. Enligt FN:s klimatpanel innehåller perioden 1997–2008 de tio varmaste åren sedan mätningarna startade 1850.²

Etanol är en form av biobränsle. Det är en alkohol som framställs bland annat genom fermentering av socker och kan ersätta bensin som fordonsbränsle. Etanolanvändningen har lett till en intensiv debatt om hur bland annat sockerrörsproduktionen påverkar matpriser, livsmedelstillgång och utsläppen av växthusgaser. Dåliga arbetsförhållanden på sockerrörsplantagerna har debatterats liksom risken för att områden med höga naturvärden skövlas.³ En sammanställning av ett stort antal forskningsrapporter kring etanol har dock visat att de positiva slutsatserna överväger i en majoritet av forskningsresultaten.⁴

När det gäller hur etanolproduktionen påverkar livsmedelsproduktion och priser hävdar samma rapport att det behövs mer forskning.⁵ Kritiker menar att energigrödor i allt större utsträckning konkurrerar med matgrödor. På den afrikanska kontinenten uppskattas biobränsleprojekt stå för 66 procent av de nya markinvesteringarna.⁶ Riskerna med bland annat etanol har lett till att ett lagförslag diskuteras inom EU som förbjuder biobränslen som konkurrerar med livsmedelsproduktion om marken.⁷

1 ILC 2012

2 Swedwatch 2012, *Vi konsumerar, de kompenserar – en granskning av Sveriges köp av utsläppskrediter*

3 Institutet för framtidsstudier 2008, *Biobränslen – ett systemanalytiskt perspektiv*

4 FORES Studie 2012:7, *Etanolens hållbarhet, en litteraturstudie*. Studien undersöker särskilt sex omdebatterade områden, inklusive frågan om huruvida etanolen bidrar till minskade utsläpp av växthusgaser. 83 procent av artiklarna som berör frågan om utsläpp drar slutsatsen att etanol bidrar till minskade utsläpp jämfört med att använda fossila bränslen. Andra viktiga frågor som behandlas är bland annat markanvändning och hur etanolproduktion påverkar livsmedelsproduktion och priser. Inom samtliga områden väger de positiva slutsatserna över, men när det gäller relationen till livsmedel är övervikten liten och där behövs ytterligare forskning enligt rapportförfattaren.

5 FORES 2012

6 ILC 2012

7 European Commission Memo 17 Oktober 2012, Indirect Land Use Change (ILUC)

vis är det då staten som äger marken medan lokalbefolkningen har rätt att bruka den. Investerarna arrenderar därför ofta marken direkt av staten, och staten fyller en central roll i förhandlingarna om marken.⁶⁵

Av de rapporterade nya markinvesteringarna gäller 45 procent mark som odlades redan innan.⁶⁶ Även den mark som inte är uppodlad kan användas av lokalbefolkningen på andra sätt och fylla en central roll i människors levnadssätt och överlevnadsstrategier. I Afrika är till exempel över 200 miljoner herdefolk beroende av obru-

65 HLPE juli 2011, *Land Tenure and International Investments in Agriculture – A Report by the High Level Panel of Experts on Food Security and Nutrition*

66 FAO 2012

kad mark för sitt uppehälle.⁶⁷ Möjligheten att bruka den kollektivt förvaltade marken gemensamt är ofta särskilt viktig för svaga grupper som saknar officiell äganderätt. Den möjligheten kan riskera att begränsas när marken arrenderas ut.⁶⁸

I oktober 2011 varnade FAO afrikanska regeringar för att brådstörtat ge sig in i stora markaffärer eftersom det riskerar att fördjupa fattigdom och spä på sociala konflikter.⁶⁹ Mark som redan används bör undvikas vid storskaliga markinvesteringar enligt FAO:s rekommendationer.⁷⁰ I många länder har marken förutom ett ekonomiskt värde också sociala, kulturella och religiösa värden.⁷¹

Enligt en rapport från Global Witness dödades i genomsnitt två människor varje vecka i konflikter kring mark under 2011, i hela världen.⁷² Statistiken är bristfällig men visar en klar ökning av dödsfall i konflikter och protester som rör markrelaterad verksamhet som gruvnäring, skogsavverkning, jordbruk och vattenkraftverk.⁷³

Kvinnor och mark

Vilken effekt de nya markaffärerna får på kvinnors situation beror till stor del på hur kvinnors rättigheter, och mäns och kvinnors roller, sett ut tidigare i det berörda samhället. Enligt FN:s jordbruksfond IFAD, ägs bara två procent av marken i utvecklingsländer av kvinnor.⁷⁴ I Afrika söder om Sahara saknar kvinnor ofta rätt att äga och ärva mark. Samtidigt är kvinnor på landsbygden i regel beroende av marken för sina dagliga aktiviteter. De utgör en majoritet av jordbrukarna i många länder men använder också marken för att hämta vatten och samla ved, medicinalväxter och material till hantverk. Minskad biologisk mångfald, ökad konkurrens om vatten och förlorat tillträde till marken till följd av de nya projekten kan därför drabba kvinnor särskilt hårt.⁷⁵

Forskning visar att storskaliga markaffärer kan ha en negativ inverkan på kvinnors välfärd även om männen i samma familj får ökade inkomster. Det är inte självklart att kvinnorna får del av ersättningen. Kvinnor har i regel också mindre utbildning och sämre chanser att få avlönade arbeten inom de nya projekten.⁷⁶ Män och lokala auktoriteter har ofta bäst förutsättningar att dra nytta av affärerna. Kvinnor förbises inte sällan i förhandlingar om mark i områden där de saknar officiell äganderätt.⁷⁷

För att öka utvecklingseffekterna av de nya markinvesteringarna finns starka argument för att ta kvinnors behov i beaktande i ett tidigt skede. Kvinnor lägger i högre

67 Afrikanska Unionen 2010, *Policy Framework for Pastoralism in Africa: Securing, Protecting and Improving the Lives, Livelihoods and Rights of Pastoralist Communities*

68 Johansson & Nhampossa 2012, *Land Tenure and Governance*

69 HLPE 2011

70 FAO 2012, *Trends and Impacts of Foreign Investments in Developing Country Agriculture*

71 ibid

72 Global Witness Briefing 2012, *A Hidden Crisis?*

73 Global Witness 2012

74 IFPRI 2011, *The Gender Implications of Large-Scale Land Deals*

75 IFPRI 2011

76 ibid

77 ibid

utsträckning än män sin inkomst på mat, hälsovård och barnens utbildning.⁷⁸ I de fall de nya investeringarna innebär nya satsningar på hälsa och sjukvård eller bättre tillgång till lokala marknader genom ny infrastruktur, kan det ha en positiv inverkan på kvinnors välfärd.⁷⁹

Kritik mot land grabbing

Utländska markinvesteringar i utvecklingsländer kritiseras från flera håll. "Land grabbing" har blivit ett allt vanligare begrepp bland folkrörelser och människorättsorganisationer runtom i världen. De traditionella markanvändarnas behov riskerar att förbises när utvecklingsländerna vill locka utländska investeringar, menar kritikerna. Även inom forskningsvärlden har riskerna när det gäller mänskliga rättigheter vid de nya markinvesteringarna fått stor uppmärksamhet.

Kritiken har bland annat rört odemokratiska förhandlingsprocesser, dålig transparens, låga arrenden och omfattande skattelättnader för företagen i värdländerna. Förhandlingar om mark sker i många länder direkt mellan utländska investerare och regeringar, utan inblandning av dem som tidigare använt marken. Samtidigt finns stora risker för missförstånd när företagen förhandlar direkt med lokalbefolkningen, om det saknas en tradition av att ingå långsiktiga avtal.⁸⁰

År 2011 antogs en definition av land grabbing, Tiranadeklarationen, av the International Land Coalition som består av 116 olika organisationer som arbetar med markfrågor och rätten till mat.⁸¹ Enligt Tiranadeklarationen kan markaffärer klassas som land grabbing om de strider mot de mänskliga rättigheterna, särskilt kvinnors lika rättigheter.⁸² Begreppet gäller också investeringar som inte baseras på de berörda markanvändarnas fria beslut enligt principen om *Free, Prior and Informed Consent*.⁸³

Även investeringar som sker utan noggrann bedömning av dess inverkan, framför allt på kvinnor, och utan hänsyn till sociala, ekonomiska och miljömässiga konsekvenser klassas som land grabbing. Enligt Tiranadeklarationen gäller det också markinvesteringarna som inte sker genom transparanta kontrakt som specificerar tydliga och bindande åtaganden om aktiviteter, sysselsättning och fördelning av positiva effekter, eller som sker utan en effektiv demokratisk planering, oberoende tillsyn och meningsfullt deltagande.⁸⁴

78 Världsbanken 2012, *The World Development Report 2012 – Gender Equality and Development*

79 IFPRI 2011

80 Intervju Kjell Havnevik, Nordiska Afrikainstitutet, mars 2012

81 ILC:s hemsida <http://www.landcoalition.org/about-us/aom2011/tirana-declaration>

82 ILC:s hemsida <http://www.landcoalition.org/about-us/aom2011/tirana-declaration>

83 Se t.ex. FN:s hemsida http://www.un-redd.org/Stakeholder_Engagement/Guidelines_on_FPIC/tabid/55718/Default.aspx Principen om Free, Prior and Informed Consent, FPIC, handlar om rätten att få tillgång till nödvändig och opartisk information för att kunna fatta beslut om hur man ställer sig till nya projekt. Principen används i flera internationella riktlinjer för att garantera ursprungsfolks särskilda rättigheter men har i allt större utsträckning blivit praxis för lokalbefolkningens rätt till information och samtycke även för grupper som inte har status som ursprungsfolk.

84 ILC:s hemsida <http://www.landcoalition.org/about-us/aom2011/tirana-declaration>

Nya riktlinjer

Flera riktlinjer och principer har arbetats fram internationellt för att minska de sociala och miljömässiga riskerna vid nya investeringar i mark. FAO:s frivilliga riktlinjer, *Voluntary Guidelines on the Responsible Governance of Tenure of Land, Fisheries and Forests*, antogs 2012. De fokuserar på staters skyldighet att skydda befolkningens markrättigheter då mark ofta är av central vikt för att åstadkomma en tryggad livsmedelsförsörjning för utsatta grupper.⁸⁵

Genom att använda riktlinjerna ska dessa gruppers rätt till mark som är kollektivt ägd, eller där officiella ägandebevis saknas, kunna stärkas. Riktlinjerna kan användas av regeringar som stiftar lagar eller tar fram policyer kring mark, fiske och skogsbruk men innehåller även rekommendationer som kan användas av privata företag och andra aktörer. Kvinnors rätt till mark betonas liksom kvinnors och andra markanvändares rätt att konsulteras vid nya investeringar i mark, även i områden som styrs av sedvanerätt och där de inte har laglig rätt till marken.⁸⁶

FAO:s riktlinjer har arbetats fram inom ramen för *Committee on World Food Security* (CFS) tillsammans med regeringar, representanter för näringslivet och civilsamhällesorganisationer från hela världen.⁸⁷ Riktlinjerna har starkt stöd men flera organisationer och folkrörelser har kritiserat att även dessa riktlinjer är frivilliga och menar att det behövs juridiskt bindande regelverk på området.⁸⁸ CFS kommer under 2013 och 2014 att utarbeta särskilda principer för ansvarsfulla investeringar, *Responsible Agriculture Investments*, RAI, genom en bred konsultativ process.⁸⁹

För investerare har FN-organen FAO, IFAD, UNCTAD och Världsbanken tagit fram *Principles for Responsible Agricultural Investment that Respects Rights, Livelihoods and Resources* som föreslogs 2010. De sju principerna går bland annat ut på att investerare ska respektera miljö, arbetares rättigheter och tidigare markanvändares rättigheter.⁹⁰ Dessa principer har kritiserats av miljö- och människorättsorganisationer för att inte vara tillräckligt långtgående och för att tjäna till att legitimera ”land grabbing”.⁹¹

FN:s före detta särskilda representant för företag och mänskliga rättigheter, professor John Ruggie, har tagit fram tio principer för hur ansvarsfulla kontrakt bör se ut när det gäller nya investeringar, *Principles for Responsible Contracts*.⁹² De ger vägledning till stater, kommersiella investerare, advokater, branschgrupper, banker, långivare och icke-statliga organisationer om hur mänskliga rättigheter bör skyddas

85 FAO:s hemsida <http://www.fao.org/nr/tenure/voluntary-guidelines/en/>

86 FAO 2012, *Voluntary Guidelines on the Responsible Governance of Tenure of Land, Fisheries and Forests*, punkt 9.

87 FAO:s hemsida <http://www.fao.org/nr/tenure/voluntary-guidelines/en/>

88 Intervju Natalia Landivar, FIAN Ecuador, som deltog i processen med att ta fram riktlinjerna

89 FAO:s hemsida <http://www.fao.org/nr/tenure/voluntary-guidelines/en/>

90 FAO:s hemsida http://www.fao.org/fileadmin/templates/est/INTERNATIONAL-TRADE/FDIs/RAI_Principles_Synoptic.pdf

91 GRAINs hemsida <http://www.grain.org/article/entries/4564-responsible-farmland-investing-current-efforts-to-regulate-land-grabs-will-make-things-worse>

92 FN:s hemsida <http://www.ohchr.org/Documents/Issues/Business/A.HRC.17.31.Add.3.pdf>

Sierra Leone

Officiellt språk: engelska

Största religion: islam 85 procent

Största folkgrupper: temne och mende

Befolkning: sex miljoner (2011)

Inbördeskriget i Sierra Leone 1991-2002 efterlämnade tiotusentals döda och över två miljoner människor på flykt. Kriget utlöses bland annat av ett utbrett missnöje över ojämnt och orättvist fördelade naturresurser som inte kom den fattiga landsbygdsbefolkningen till del. Efter kriget har landet på vissa sätt återhämtat sig väl men fattigdomen är fortfarande mycket utbredd, framför allt på landsbygden. Enligt landets regering beräknas runt 66 procent av befolkningen vara fattig och förväntad livslängd är 48 år.

Kvinnor i Sierra Leone utgör en mycket utsatt grupp och mödradödligheten är bland de högsta i världen. Endast 30 procent kan läsa och skriva. FN:s barnfond Unicef uppskattar att 80-90 procent av landets kvinnor har utsatts för könsstympning och att 62 procent av alla flickor under 18 år är gifta. Trots att flera nya lagar stiftats för att stärka kvinnors rättigheter har kvinnor inte rätt att äga mark. Traditionella lagar är diskriminerande mot kvinnor och tillämpas i alla områden i landet förutom i huvudstaden Freetown.¹

2008 rankades Sierra Leone som världens fattigaste land enligt FN:s Human Development Index. 2011 låg landet på plats 180 av 187 och hade en tillväxt på nära sex procent.² Det har idag en fungerande om än bräcklig demokrati och ses som ett av de säkrare länderna i Västafrika. Gruvindustrin, främst järnmalm och diamanter, står för majoriteten av exportintäkterna. Korruption är ett stort problem.

Behoven av satsningar inom infrastruktur, utbildning, hälsa och jordbruk är enorma. Bristen på moderna jordbruksmetoder är stor och svedjebruk vanligt. För att få tillgång till ny mark att odla på bränner bönderna ner växtlighet och använder askan som näring för jorden. Metoden är ett ineffektivt sätt att producera livsmedel och har bidragit till erosion och ökenutbredning i flera västafrikanska länder.³

Sierra Leone har akuta problem med sin livsmedelsförsörjning enligt FN:s jordbruksorgan FAO. En extremt dålig infrastruktur i kombination med att många jordbrukare lämnade sina gårdar under kriget är bakomliggande orsaker till att Sierra Leone idag tvingas importera baslivsmedel som ägg från Indien eller lök från Holland. Samtidigt bor 75 procent av befolkningen på landsbygden och majoriteten av den arbetande befolkningen är sysselsatt inom det småskaliga jordbruket. Småbönderna saknar i stor utsträckning tillgång till lokala marknader.⁴

Källa: Allmän bakgrundsfakta är hämtad från UNDP:s hemsida, FAO:s hemsida, UD:s hemsida, UD:s rapport om mänskliga rättigheter i Sierra Leone 2010 och CIA:s hemsida.

1 UNDP:s hemsida http://www.sl.undp.org/4_media/publications/common_country_assessment.pdf

2 CIA:s hemsida <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/sl.html>

3 <http://www.cgiar.org/cgiar-consortium/research-centers/center-for-international-forestry-research-cifor/>

4 Oakland Institute 2011, *Understanding Land Investment Deals in Africa, Country Report: Sierra Leone 2011*

i samband med nya investeringar där staten är en part i avtalet.⁹³ Dessa principer är relevanta för markinvesteringar i länder där staten äger marken och kan fatta beslut om att arrendera ut den. Kontrakten ska enligt principerna skrivas så att de inte riskerar att begränsa statens möjlighet att skydda medborgarnas mänskliga rättigheter. Vikten av att alla som riskerar att drabbas av nya investeringar har tillgång till klagomålsmekanismer lyfts fram.⁹⁴

Addax Bioenergy i Sierra Leone

Addax Bioenergy är en del av den schweiziska koncernen Addax and Oryx Group, vars övriga verksamhet ligger inom gruv-, olje- och infrastrukturektorn. Företaget arrenderar ett område på 44 000 hektar i norra Sierra Leone. När Swedwatch besöker projektet i oktober 2012 har företaget varit i området i fem år och marken har varit arrenderad i tre år. Marken ska användas till sockerrörsodling och produktion av el och etanol. Addax Bioenergy började sina studier inför projektet år 2008. Produktionen beräknas starta vid årsskiftet 2013/2014 och företaget ska ha full verksamhet från 2015.⁹⁵ Projektet består av sockerrörsodlingar, ett etanolraffinaderi och ett biokraftverk som ska eldas med biomassa från sockerrörsresterna, så kallad *bagasse*.⁹⁶

Företaget ska producera etanol till den europeiska och inhemska marknaden och el till etanolfabriken och till försäljning i Sierra Leone. Biokraftverket är klassat som ett CDM-projekt inom ramen för FN:s arbete för klimatkompensation och kommer även att sälja utsläppsrätter.⁹⁷ Etanolfabriken och kraftverket är under konstruktion när Swedwatch besöker projektet. Företaget kommer att producera 90 000 kubikmeter etanol och drygt 30 megawatt el om året.⁹⁸ Elen som ska säljas till det nationella elnätet i Sierra Leone beräknas kunna täcka 20 procent av elförbrukningen i landet. Företaget kommer inte att producera socker.⁹⁹

I slutet av 2011 beslutade den svenska utvecklingsfinansiären Swedfund att investera 10 miljoner euro, motsvarande 90 miljoner kronor, i Addax Bioenergy. Projektet har också fått finansiering genom holländska, engelska, tyska, belgiska, sydafrikanska och afrikanska utvecklingsbanker. Den totala investeringen uppgår till 267 miljoner euro.¹⁰⁰ Swedfunds del av finansieringen är 3,7% och ägarandelen är 8,2%.¹⁰¹ Addax Bioenergy beräknas gå med förlust i flera år men väntas sedan ge en god avkastning.¹⁰²

93 IISD:s hemsida <http://www.iisd.org/itn/2011/10/07/principles-for-responsible-contracts-integrating-the-management-of-human-rights-risks-into-state-investor-contract-negotiations/>

94 IISD:s hemsida

95 Uppgifter från Jörgen Sandström, vice vd på Addax Bioenergy, februari 2013

96 Addax Bioenergys hemsida <http://www.addaxbioenergy.com/en/about-us.php>

97 African Development Bank Group, *Environmental, Social and Health Impact Assessment – Executive Summary: Addax Bioenergy project*

98 ESHIA Summary

99 Addax Bioenergys hemsida <http://www.addaxbioenergy.com/en/the-makeni-project.php>

100 Swedfunds hemsida <http://www.swedfund.se/?case=addax-bioenergy-sierra-leone>

101 Uppgifter från Swedfund, februari 2013

102 Global Utmaning 2012, *Forestry for Development*

Swedfund

Swedfund är ett statligt helägt riskkapitalbolag som ingår i det svenska biståndet. Swedfund investerar i företag på nya tillväxtmarknader genom aktier och lån. Swedfunds uppdrag är att etablera långsiktigt hållbara och lönsamma verksamheter med god miljö och god företagskultur. Investeringarna ska bidra till ökad stabilitet och välfärd, samt minskad fattigdom, genom att skapa ekonomisk tillväxt, arbetstillfällen och genom att möta efterfrågan på varor och tjänster.¹⁰³ Kontoret i Stockholm har 36 anställda. Swedfund avses få ett kapitaltillskott på 400 miljoner kronor per år under 2011-2013.¹⁰⁴ 2012 utgjorde det en procent av biståndsbudgeten. Sammanlagt har Swedfund 90 investeringar i 36 olika länder varav nästan hälften, och den enskilt största delen, finns i Afrika.¹⁰⁵

Målet för Swedfunds verksamhet är att skapa förutsättningar för fattiga människor att förbättra sina levnadsvillkor, och att bidra till en rättvis och hållbar global utveckling i enlighet med Sveriges Politik för Global Utveckling, PGU.¹⁰⁶ PGU ska bland annat bidra till att FN:s millenniemål uppfylls och utgår från fattiga människors perspektiv och ett rättighetsperspektiv.¹⁰⁷ Swedfunds verksamhet ska bedrivas på ett affärsmässigt sätt och investeringarna ska vara ekonomiskt, miljömässigt och socialt hållbara. Krav på etik och miljö ingår i alla investeringar och Swedfunds hållbarhetsarbete bygger på IFC:s *Performance Standards on Environmental and Social Sustainability*.¹⁰⁸

Swedfund är aldrig majoritetsägare i företagen de investerar i. När Swedfund beslutar om en investering skrivs ett avtal där även hållbarhetskrav ingår.¹⁰⁹ Innan man investerar granskas det aktuella företaget ur finansiella, kommersiella, juridiska, sociala och miljömässiga aspekter i en så kallad due diligenceprocess. Investeringen klassificeras beroende på sociala och miljömässiga risker. Investeringen i Addax Bioenergy i Sierra Leone klassas som en högriskinvestering (riskgrupp A).¹¹⁰ Swedfund har en plats i Addax Bioenergys styrelse.¹¹¹

Förväntningar och kritik

Förväntningarna på de utvecklingseffekter som Addax Bioenergy ska ge är stora. Företaget har starkt stöd av Sierra Leones regeringsparti *All Peoples Congress*, APC, och president Ernest Bai Koroma som själv kommer från det område där företaget etablerat sig. Han fick förnyat mandat i presidentvalet kort efter Swedwatchs besök i

103 Swedfunds hemsida <http://www.swedfund.se/om-swedfund/>

104 Detta är dock något som riksdagen röstar om varje år.

105 Swedfunds hemsida <http://www.swedfund.se/vara-investeringar/>

106 Ägaranvisning för Swedfund International AB

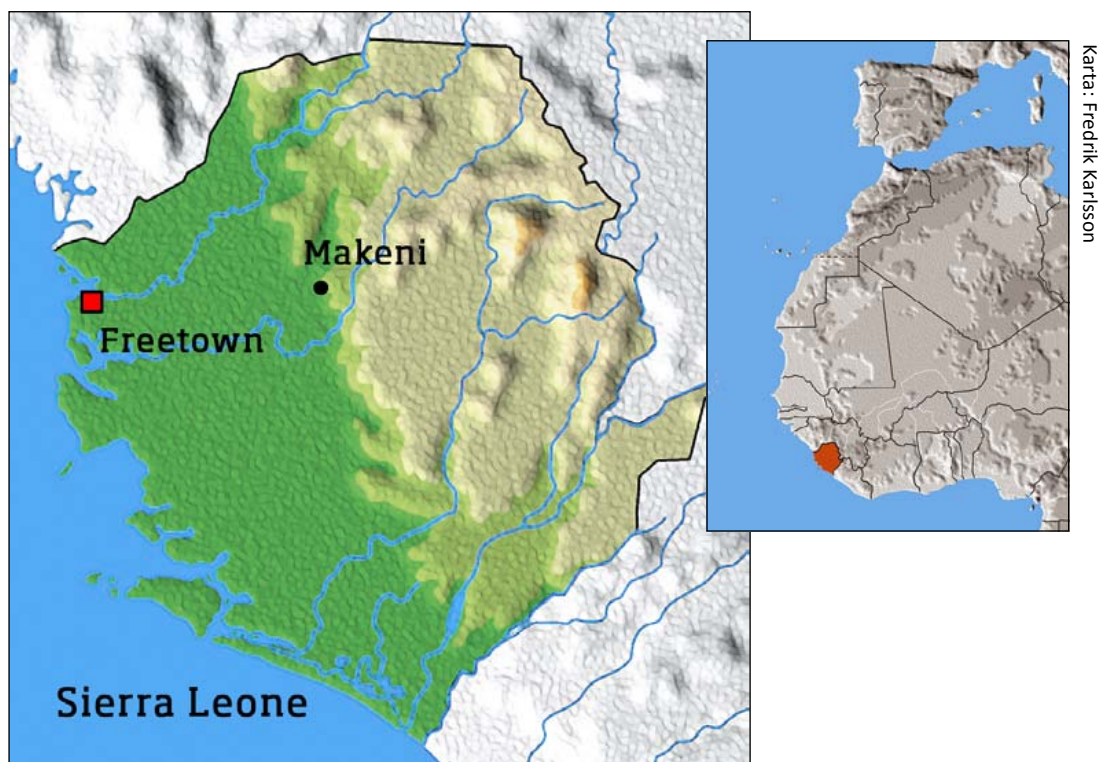
107 Utrikesdepartementet 2010, *Gemensamt ansvar för global utveckling*

108 Swedfund 2011, *Sustainability Report*

109 Swedfund 2011, *Sustainability Report* Swedfund investerar inte i vapen, tobak, alkohol, barnarbete, pornografi, prostitution och casinoverksamhet. Swedfunds investeringar måste bl. a. följa lokala och nationella lagar och förordningar, IFC:s Performance Standards on Environmental and Social Sustainability, IFC Environmental, Health & Safety General Guidelines, ILO Core Labour Standards, ILO Basic Terms and Conditions of Employment samt The Universal Declaration of Human Rights, (UN 1948).

110 Swedfund 2011, *Sustainability Report*

111 Swedfunds hemsida <http://www.swedfund.se/om-swedfund/>

oktober 2012. Projektet ligger i linje med regeringens utvecklingsstrategi. I stora drag innebär den satsningar på investeringar i jordbrukssektorn, förädling av lokala råvaror och verksamhet med stor sysselsättning och kunskapsöverföring samt produktion av förnybar energi.¹¹²

Addax Bioenergy strävar efter att bli en modell för hållbara investeringar i Afrika och har lyfts fram som ett gott exempel både i Sverige och internationellt.¹¹³ En omfattande risk- och konsekvensanalys gjordes innan projektet startade. Det var också en förutsättning för att företaget skulle få med sig utvecklingsbankerna som finansierare. Riskanalysen inkluderar 14 specialiststudier och 29 planer för hur olika typer av risker ska hanteras. Addax Bioenergy ska uttryckligen följa flera internationella konventioner och hållbarhetsstandarder och projektet utvärderas av en extern konsultfirma var tredje månad.¹¹⁴ Addax Bioenergy är certifierat enligt den frivilliga standarden för biobränslen, *Roundtable on Sustainable Biofuels* (RSB). Svensken Jörgen Sandström är vice vd i företaget och har tidigare arbetat med bistånd och handel inom UD.

Förutom att bidra till elproduktion och förbättrad infrastruktur genom nya vägar förväntas projektet skapa runt 2000 nya fasta arbetstillfällen.¹¹⁵ Addax Bioenergy ska utbilda sin lokala personal inom flera områden och på så vis bidra till att öka den

112 FN:s hemsida http://unipsil.unmissions.org/portals/unipsil/media/publications/agenda_for_change.pdf

113 Development Talks, seminarium på Sida i maj 2012 Land Deal Politics Initiative 2011, *Commercial Biofuel Land Deals & Environment and Social Impact Assessments in Africa*, BEFSCI 2011, *Good Socio-Economic Practices in Modern Bioenergy Production*

114 IFC Performance standard 1-6 samt 8, Se ESHIA om konventioner, konsultbyrå heter NKUK

115 Addax Bioenergys hemsida <http://www.addax-oryx.com/uk/index.html>

utbildade arbetskraften i Sierra Leone. Företaget har också, i samarbete med FAO och jordbruksministeriet, startat ett program för att förbättra livsmedelsförsörjningen genom risodling och utbildning i moderna jordbruksmetoder för de byar som påverkas av projektet.¹¹⁶

Biobränsleprojektet är en av de största privata jordbruksinvesteringarna som gjorts i landet. Företaget har fått omfattande skattelättnader och betalar till exempel ingen bolagsskatt till och med 2022 när företagets lån ska vara avbetalade.¹¹⁷ Regeringen vill locka fler investeringar till jordbrukssektorn och hoppas att det ska minska fattigdomen och skapa nya arbetstillfällen.¹¹⁸ Sierra Leones lagstiftning tillåter hundra procent utländskt ägande inom alla sektorer och fullständigt hemtagande av vinster.¹¹⁹

Statistik från FAO visar att bara runt 20 procent av landets odlingsbara yta odlas i nuläget.¹²⁰ Även efter att de inhemska behoven av matproduktion tillfredsställts räknar FAO med att Sierra Leone kommer att ha två miljoner hektar odlingsbar mark kvar. Addax Bioenergy använder 0,5 procent av den ytan.¹²¹ Enligt regeringen i Sierra Leone har landet drygt fyra miljoner hektar odlingsbar mark tillgänglig för utländska investerare.¹²²

Regeringens satsningar på nya investeringar i mark har också fått kritik. Marken används av befolkningen på andra sätt även om den inte är uppodlad menar flera inhemska och utländska människorättsorganisationer.¹²³ Nya storskaliga markinvesteringar riskerar att drabba den redan fattiga landsbygdsbefolkningen hårt om de innebär begränsade möjligheter att odla, jaga, fiska, hämta byggmaterial och medicinalväxter som tidigare. De blir i högre utsträckning beroende av att köpa varor samtidigt som priserna pressas upp, argumenterar kritikerna. Precis som i andra delar av världen har livsmedelspriserna stigit mycket kraftigt i Sierra Leone under senare år.¹²⁴

Trots att Addax Bioenergy i flera sammanhang har lyfts fram som en föregångare när det gäller hållbarhetsfrågor har flera journalister, forskare och människorättsorganisationer som besökt projektet riktat allvarlig kritik mot företaget. Kritiken har rört en rad områden, framför allt att lokalbefolkningen inte tjänar tillräckligt på projektet, att projektet hotar byarnas livsmedelsförsörjning och att byarna inte fick korrekt information om vad investeringen skulle innebära inför förhandlingarna om marken.¹²⁵ Addax Bioenergy tar starkt avstånd från kritiken.

116 Addax Bioenergys hemsida <http://www.addax-oryx.com/uk/index.html>

117 Swedfunds hemsida <http://www.swedfund.se/?case=addax-bioenergy-sierra-leone>

118 SLIEPA:s hemsida <http://www.investsierraleone.biz/index.php?l=english&p=31&pn=Agriculture>

119 SLIEPA:s hemsida [http://www.investsierraleone.biz/index.php?l=english&p=18&pn=Investment Incentives](http://www.investsierraleone.biz/index.php?l=english&p=18&pn=Investment%20Incentives)

120 Global Utmaning 2012, *Forestry for Development*

121 Global Utmaning 2012

122 SLIEPA:s hemsida <http://www.investsierraleone.biz/index.php?l=english&p=31&pn=Agriculture>

123 Oakland Institute 2011, *Understanding Land Investment Deals in Africa, Country Report: Sierra Leone 2011*

124 FAO:s hemsida <http://www.fao.org/isfp/country-information/sierra-leone/en/>

125 Bread for All 2011 *Independent Study Report of the Addax Bioenergy sugarcane-to-ethanol project in the Makeni*, BBC Africa Debate 25 februari 2012, Sveriges Radio Ekot, 2 maj 2012

Området där marken ligger

Området i norra delen av Sierra Leone där Addax Bioenergy etablerat sig har länge räknats som den fattigaste delen. Infrastrukturen är mycket bristfällig och många byar har tidigare haft begränsad kontakt med omvärlden. De är bara i liten utsträckning del av den formella ekonomin. Majoriteten försörjer sig genom familjejordbruk, byteshandel, jakt och fiske.¹²⁶ Den dominerande stammen och språket i området är *temne*. Provinshuvudstaden Makeni var basen för de fruktade rebellerna i *Revolutionary United Front*, RUF, under inbördeskriget.

Addax Bioenergy har skrivit arrendeavtal med 92 byar och projektet berör totalt nära 14 000 människor. Företaget arrenderar sammanlagt 44 000 hektar mark när Swedwatch besöker projektområdet.¹²⁷ Hela projektet kommer i slutändan att täcka drygt 14 000 hektar, inklusive sockerrörsfält, fabrik och andra byggnader, risodlingar, ekologiska korridorer och infrastruktur.¹²⁸ Det motsvarar över 26 000 fotbollsplaner.¹²⁹

Addax Bioenergy arrenderar alltså betydligt mer mark än vad det kommer att användas. Anledningen är att projektet kräver stor flexibilitet när det gäller var sockerrörsfälten förläggs. Företaget vill ha möjlighet att ändra den exakta lokaliseringen av fälten när så behövs. De bäst lämpade platserna väljs ut genom mark- och miljöstudier och genom GIS-systemet, *Geographic Information System*, som bygger på detaljerade flygfoton över området.¹³⁰

Sockerrörsfälten är cirkelformade och har förlagts så att de ska påverka de boende i området så lite som möjligt. Addax Bioenergy räknar med att 42 byar kommer att beröras direkt av sockerrörsfälten och fabriksanläggningen när arbetet är klart. Enligt uppgifter från företaget ska ingen behöva flytta på grund av projektet. För den mark som företaget inte behöver kan arrendeavtalet sägas upp av företaget inom fem år och marken går då tillbaka till de tidigare markägarna.¹³¹

Nationell marklagstiftning

Den nationella lagstiftningen kring mark i Sierra Leones provinser bygger på sedvanerätt.¹³² Enligt den lokala traditionen är befolkningen i området där Addax Bioenergy etablerat sig, något förenklat, uppdelad i markägande och icke markägande familjer. I själva verket äger de traditionella "markägarna" inte marken utan har rätt att bruka den.

Varje hövdingadöme, *Chieftdom*, styrs av ett råd, *Chieftdom Council*, som leds av ett överhuvud, *Paramount Chief*. Den personen väljs på livstid och ska förvalta all mark i sitt område till befolkningens bästa. Mark ses som en mycket värdefull egendom

126 95 procent av hushållen enligt ESHIA Summary

127 Intervju med Jörgen Sandström, vice vd på Addax Bioenergy, oktober 2012

128 ESHIA Summary

129 26 794 fotbollsplaner av den mindre storleken, 55 x 95 meter

130 Intervju Jörgen Sandström, oktober 2012

131 Intervju Jörgen Sandström, oktober 2012

132 Sierra Leone Investment and Export Promotion Agency, november 2012, *Leasing Agricultural Land in Sierra Leone – Information for Investors* Detta gäller i hela landet förutom Freetown

och ett arv till kommande generationer som inte kan köpas eller säljas.¹³³ Om mark ska arrenderas ut till utomstående personer eller företag fattar *Chieftdom Council* det beslutet efter samråd med överhuvudena för de markägande familjerna.¹³⁴ Familjerna företräds vanligtvis av ett äldre manligt överhuvud. Kvinnor har i regel inte rätt att äga mark enligt de lokala traditionerna och deras tillgång till mark är ofta beroende av civilstånd.¹³⁵

Lagstiftningen ger begränsad vägledning när det gäller markaffärer med utländska aktörer. Den säger inget om traditionella markägares rättigheter och specificerar inte hur arrendet ska betalas. *Sierra Leone Investment and Export Promotion Agency*, SLIEPA, är en statlig myndighet som har till uppgift att locka utländska investeringar till landet. SLIEPA har utarbetat riktlinjer för nya investerare som bland annat bygger på hur Addax Bioenergy gått till väga. Företaget har lyfts fram som en föregångare både i Sierra Leone och internationellt för sin arrendeprocess.¹³⁶ Företaget har utformat avtalen så att de traditionella markägarna själva skriver under avtalet och får direkt betalning av företaget. Vanligtvis är det bara staten och lokala myndigheter och ledare som skriver avtal om marken och sedan fördelar en del av arrendet till de traditionella markägarna.¹³⁷

Arrendeavtalen

Addax Bioenergy skrev arrendeavtal om marken 2010. En två år lång process av återkommande informationsmöten och intervjuer med lokalbefolkningen genomfördes av företaget innan arrendeavtalen skrevs.¹³⁸ Själva förhandlingarna om arrendet tog ett år. Addax Bioenergy ska följa IFC:s standarder för hur samråd med lokalbefolkningen ska se ut. Det ska bland annat bygga på tidigare offentliggjord och spridd information som är relevant, objektiv, meningsfull och lättillgänglig. Informationen ska ges på de lokala språken och i en form som är kulturellt lämplig och lättförståelig för det berörda samhället. Det ska också vara fritt från yttre manipulation, inblandning, tvång eller hot.¹³⁹

Addax Bioenergy inledde först förhandlingar på lokal nivå med traditionella markägare och lokala myndigheter. Företaget har skrivit arrendeavtal, *Land Lease*, med de lokala ledarna, så kallade *Chieftdom Councils* i de tre berörda distrikten, i enlighet med Sierra Leones lagstiftning.¹⁴⁰ Därtill har företaget skrivit ett tilläggsavtal, *Acknowledgement Agreement*, med de traditionella markägarna, alltså privatpersoner vars familj har bruksrätt till marken enligt de lokala sedvänjorna. Addax Bioenergy har också undertecknat en överenskommelse, *Memorandum of Understanding*, med regeringen om att arrendera marken.

133 ibid

134 ibid

135 UNDP 2009, *Scoping Mission Report – Key Land Tenure Issues and Reform Processes for Sierra Leone*

136 SLIEPA 2012

137 ibid

138 ibid

139 IFC Performance Standards on Environmental and Social Sustainability

140 ESHIA Summary

Bevattningsanläggningar på Addax Bioenergys sockerrörsfält. Sockerrörsfälten kommer att uppta drygt 10 000 hektar. Sockerrören ska användas för produktion av etanol till Europa och el till den nationella marknaden i Sierra Leone. Foto David Christoffersson

Byarnas representanter har fått välja en advokat som företrätt dem i förhandlingarna och som betalas av företaget.¹⁴¹ Samma advokat företräder *Chieftdom Councils* som de traditionella markägarna. Enligt Addax Bioenergys vice vd Jörgen Sandström har företaget lantmätt marken under arrendeprocessen, något som inte gjorts tidigare. Varje traditionell markägare har fått sin mark utsatt på kartor med GPS-koordinater och registrerad hos myndigheterna.¹⁴²

Addax Bioenergy betalar totalt 12,35 dollar per hektar och år för marken. Summan bygger på regeringens rekommendationer. Sammanlagt ska de traditionella markägarna enligt avtalen få 64 procent av det årliga arrendet, 7,90 dollar vilket motsvarar cirka 55 svenska kronor. Resten går till *Chieftdom Councils*, de lokala myndigheterna och regeringen.¹⁴³ De traditionella markägarna har också fått kompensation av företaget för förluster av viktiga inkomstgrödor som oljepalmer.¹⁴⁴

Arrendeavtalet med *Chieftdom Councils* som Swedwatch tagit del av ger företaget rätt till marken i 50 år. Möjlighet finns att förlänga avtalet i upp till 21 år. Mark som inte används faller tillbaka till de traditionella markägarna efter fem år och arrende behöver då inte betalas av företaget.¹⁴⁵ Företaget har som mest arrenderat 57 000 hektar och 13 000 hektar har redan återgått till de traditionella markägarna. Enligt arrendeavtalet som Swedwatch tagit del av har företaget exklusiv rätt till hela området inklusive byar, floder och skogar. Företaget har också rätt att ändra eller stoppa vattenkällornas flöde och avverka skog och annan naturlig växtlighet.¹⁴⁶

141 Tanner Legal Advisory Barristers and Solicitors

142 Intervju med Jörgen Sandström, oktober 2012

143 Av betalningen går 3,46 USD per hektar och år direkt till de enskilda bönderna. 8,89 USD betalas av företaget till Chieftdom Councils som i sin tur ska fördela summan mellan enskilda markägare, lokala myndigheter och regering.

144 Intervju med Jörgen Sandström, oktober 2012

145 ESHIA Summary

146 Arrendeavtalet mellan Addax Bioenergy och Chieftdom Councils

Fältstudie

I oktober 2012 besöker Swedwatch sju av de berörda byarna i projektområdet som sträcker sig över två distrikt, Bombali och Tonkolili. Addax Bioenergy har förbättrat många av vägarna i området men det är ändå svårt att ta sig fram. Det är i slutet av regnperioden och mindre sjöar har skapats på de leriga vägarna som leder till de mer avlägsna byarna och gör dem otillgängliga även med fyrhjulsdriven bil.

Trots att företagets informationsinsatser sedan 2009 varit omfattande råder det stor oklarhet om vad projektet kommer att innebära i de byar som Swedwatch besöker. De flesta kan inte läsa och skriva och kontrakten med företaget har i flera fall skrivits under genom tumavtryck. Bara några få av dem som Swedwatch intervjuar vet hur gamla de är eller har tidsuppfattning som bygger på klockan. De människor som Swedwatch pratar med upplever att de fått vidlyftiga löften om arbetstillfällen, sjukhus och skolor och känner sig besvikna.

Upplevda löften, förväntningar och besvikelse

I många fall är lokalbefolkningens förväntningar på företaget klart orealistiska. Swedwatch har svårt att avgöra vem eller vilka som spridit de uppenbart falska uppgifterna om att företaget ska bygga skolor och sjukhus i varje by men kan konstatera att det finns en utbredd uppfattning om att företaget givit löften som inte hållits. Flera berättar att presidenten gått ut i media för att uppmana byarna att hyra ut sin mark till företaget, vilket företaget menar inte stämmer.¹⁴⁷

Addax Bioenergy har genomfört flera insatser på hälso- och utbildningsområdet. Företaget har till exempel två fältkliniker och två ambulanser för sina anställda och människor i projektområdet. Ett sjukhus i anslutning till fabriken är under konstruktion. I två byar där projektet påverkat vattentillgången har Addax Bioenergy borrar brunnar och installerat vattenpumpar. De har också ett utbildningsprogram som handlar om vatten och sanitet.¹⁴⁸

Själva avtalen om marken som företaget skrivit med de lokala ledarna och med de traditionella markägarna innehåller dock inga sådana åtaganden. Det är frivilliga åtaganden och inget Addax Bioenergy är bundet till genom avtalen. I överenskommelsen som företaget undertecknade med regeringen står det att företaget ska "sträva efter" att förbättra lokalbefolkningens försörjning bland annat genom insatser för småbönder, förbättrad infrastruktur, anställningar och utbildning till sin personal.¹⁴⁹

Ibrahim Conteh är markägare i byn Mara och en av dem som hyrt ut sin mark till företaget.

147 Uppgifter från Jörgen Sandström, februari 2013

148 Intervju med Derek Higgs, hållbarhetsansvarig Addax Bioenergy, oktober 2012

149 Memorandum of Understanding mellan Addax Bioenergy och Sierra Leones regering

– Jag skrev under avtalet frivilligt men förstod inte villkoren helt. De flesta av oss här är analfabeter. Vi skrev under för att de sa att vi skulle få pengar och att de skulle göra livet bättre för oss genom skolor, sjukhus och nya vägar. Många av löftena har inte infriats än men jag hoppas att de gör det, säger han.

Addax Bioenergys vice vd, svensken Jörgen Sandström, har arbetat mycket med att försöka hantera de lokala förväntningarna. Han har själv lett eller deltagit i många av informationsmötena med byarna och känner frustration över lokalbefolkningens respons. Han menar att Addax Bioenergy har jobbat hårt med att sprida korrekt information och är noga med att ge samma information till alla byar. Många informationsmöten finns filmade enligt Jörgen Sandström.

– Vi har varit extremt noga med vad vi säger och jag har själv börjat fler än 150 möten med att säga att vi inte lovar någonting. Men vi är inte ensamma i området och det är klart att folk hör allt möjligt från andra håll. Människor här är fattiga, utsatta, utbildade och i många fall desperata. Det är inte svårt att räkna ut att det inte alltid blir så rätt vad människor berättar för varandra. Man kan inte förvänta sig att de som bor här ska känna till alla detaljer i vårt projekt.

De byar som Swedwatch besöker består av några få hus eller hyddor med halmtak. Flera av husen har nya tak av korrugerad plåt. En del säger att taken köpts med arrendepengarna från Addax Bioenergy. Enligt den svenska finansiären Swedfunds hemsida har levnadsstandarden förbättrats för hundratala människor i området genom Addax Bioenergys insatser för ökad sysselsättning, hälso- och sjukvård samt rent dricksvatten.¹⁵⁰ Enligt företaget har det skjutit in drygt 16 miljoner dollar till den lokala ekonomin mellan april 2010 och mars 2012. Företagets uträkningar visar att inkomsterna i området redan ökat med 40 procent, enligt Jörgen Sandström.¹⁵¹ Addax Bioenergy mäter regelbundet de socioekonomiska effekterna av projektet i de berörda byarna. Enligt statistik från företaget som skickats till Swedwatch efter fältstudien har till exempel antalet mobiltelefoner, madrasser och cyklar ökat tydligt mellan 2010 och 2012.¹⁵²

När Swedwatch besöker projektområdet är det dock tydligt att missnöjet med företaget är utbrett. De allra flesta av dem Swedwatch intervjuar anser inte att de fått det bättre sedan företaget kom, utan att deras levnadsstandard snarare försämrats. Arrendet på motsvarande 55 svenska kronor per hektar och år räcker inte för att försörja de stora familjerna. Matpriserna är höga och en liter palmolja, som används mycket i matlagningen, kostar till exempel cirka sju kronor.¹⁵³ Flera organisationer, bland andra den kristna biståndsorganisationen *Bread for All*, har kritiserat att arrendet inte är högre och menar att det utgör en oproportionerligt liten del av den totala investeringen.¹⁵⁴

150 Swedfunds hemsida <http://www.swedfund.se/?case=addax-bioenergy-sierra-leone>

151 Uppgifter från Jörgen Sandström, januari 2013

152 Uppgifter från Jörgen Sandström, februari 2013

153 <http://www.sierra-leone.org/prices.html>

154 Bread for All 2011, *Independent Study Report of the Addax Bioenergy sugarcane to ethanol project in the Makeni*

Hushållsartiklar	2010	2012	förändring
Bil	7	11	57%
Cykel	623	758	22%
TV-apparat	37	57	54%
Radio	1,208	1,754	45%
Symaskin	32	45	41%
Kylskåp	15	13	-13%
Kastruller och stekpannor	3,135	33,020	953%
Mobiltelefon	686	1,744	154%
Säng med madrass	164	1,300	693%
Motorcykel	40	165	313%
Plaststol	35	292	734%
Myggnät	2,310	5,145	123%
Gasspis	8	9	13%
Plog	8	191	2288%
Generator	24	81	238%

Socio-ekonomisk kartläggning av Addax Bioenergy, dec 2012.

Ett vanligt klagomål från dem Swedwatch intervjuar, och som också bekräftas vara vanligt enligt företagets konsulter och av företaget, är att kompensationen för träd och inkomstgrödor som fälls är för låg och att företaget borde kompensera för fler träd.¹⁵⁵ Engångsersättningen för en oljepalm täcker inte förlusterna för ett träd som kan ge inkomster i trettio år, enligt flera av de traditionella markägarna. Ett annat återkommande missförstånd gäller antalet och typen av arbetstillfällen. De flesta verkar ha trott att fler skulle få arbete och att arbetstillfällena skulle vara fasta.

– Min son jobbade för Addax men har slutat arbeta nu så vi har ingen inkomstkälla. Förut fick vi inkomster från våra oljepalmer men företaget betalade bara en gång för dem och nu är pengarna slut. Det finns ingenstans vi kan få pengar från nu, säger Aminata Koroma i byn Masorier.¹⁵⁶

Flera av dem Swedwatch pratar med har uppfattat att företaget sagt att alla ungdomar i byn skulle få arbete och menar att det varit en stor anledning till att de eller deras familjer valt att arrendera ut marken. Inget av de avtal företaget skrivit om marken innehåller dock några bindande åtaganden när det gäller antalet arbetstillfällen. Enligt Jörgen Sandström vore det att bryta mot nationell lagstiftning och han tillbakavisar påståendena om att företaget skulle ha lovat lokalbefolkningen arbete.¹⁵⁷

155 Intervju med Derek Higgs, oktober 2012

156 Intervju Masorier, oktober 2012

157 Uppgifter från Jörgen Sandström, februari 2013

Kvinnorna Swedwatch intervjuar har inte varit med i förhandlingarna om marken och får sällan del av arrendet. Foto David Christoffersson

Hörs kvinnorna?

Få kvinnor har haft någon talan under förhandlingarna om marken enligt dem som Swedwatch pratar med. Det bekräftas delvis av företaget som menar att det inte kan förhandla med någon som saknar formell rätt till marken.¹⁵⁸ Flera av kvinnorna som Swedwatch pratar med har varit på informationsmöten med företaget men bara ett fåtal har kunnat prata där på grund av de lokala traditionerna. Kvinnor bör enligt traditionen inte tala när män är närvarande och många av kvinnorna känner att deras synpunkter inte tas på allvar vare sig av männen eller av företaget.

– Det är bara män som fattar beslut här. Kvinnorna får inte en chans att komma med sina synpunkter och när mark arrenderas inkluderas inte kvinnorna. Det är bara män som pratar, säger Isatu Fofanah i byn Yainkassa.¹⁵⁹

Detta upprepas av många kvinnor i de byar som Swedwatch besöker.

– Vi kvinnor var inte med i förhandlingarna om marken. Jag blev orolig när jag hörde att de beslutat att ge marken till Addax. Det kändes inte bra. Det är den marken vi

158 Intervju med Jörgen Sandström, oktober 2012

159 Intervju i Yainkassa oktober 2012

levt av och den som våra barn skulle få. Därför trodde vi att ungdomarna skulle få jobb men det var det bara några som fick och nu har de slutat. När min son jobbade gav han lite pengar till mig, säger Mari Koroma i byn Masourier¹⁶⁰.

Fil dr Gearoid Millar är freds- och konfliktforskare vid universitetet i Aberdeen och forskar om Addax Bioenergys projekt och hur det påverkar bland annat kvinnor. Geroid Millar har vistats i projektområdet i sex månader och intervjuat kvinnor i 13 olika byar. Hans ännu ej publicerade forskning som Swedwatch fått ta del av visar att kvinnor har mycket begränsade möjligheter att dra nytta av Addax Bioenergys projekt. Projektet snarare förstärker än motverkar den redan existerande ojämlikheten enligt Gearoid Millar. Kvinnor har inte haft möjlighet att bestämma om marken ska arrenderas ut och får bara i liten utsträckning del av de inkomster som projektet genererar i form av avlönade arbeten och arrendepengar.¹⁶¹

Addax Bioenergys vice vd Jörgen Sandström håller inte med om detta.

– Inkomster till ett hushåll är inte ett nollsummespel där mannen vinner och kvinnan förlorar. Det går enkelt att se att antal barn ökat i skolorna, samt ett ökat antal skoluniformer, nya kläder, skolböcker, besökare till hälsokliniker med mera. Inkomster går inte kategoriskt bara till män. Alla män tar inte alla pengar, säger han.

Oklarheter om vilken mark som ska användas

Projektområdet klassas som savann och består av torrare högländ och våtare, lägre liggande träskmark. Den lägre typen av mark är bördigare och används traditionellt av befolkningen för risodling, så kallade *bolilands*. I början av projektet uppstod i vissa fall konflikter mellan företaget och lokalbefolkningen kring vilken mark som användes av företaget, enligt rapporter från två lokala organisationer.¹⁶²

Enligt rapporterna som är från 2011 användes den bördigare marken trots att företaget sagt att den inte skulle röras. Samma rapporter hävdar också att företaget i vissa fall fällt träd och förstört risfält som de inte betalat för.¹⁶³ Enligt Jörgen Sandström har företaget bara använt ”ett fåtal hektar” av den bördigare marken. I de fall risfält förstörts har byarna nu fått tillgång till betydligt mer ris än tidigare genom de nya risodlingar som företaget anlagt åt dem, menar han.¹⁶⁴

Under Swedwatchs besök berättar företagets hållbarhetschef Derek Higgo att företaget just råkat fälla ett par träd som de inte betalat för vilket lett till upprörda reaktio-

160 Intervju i Masourier, oktober 2012

161 Millar, Gearoid (unpublished paper) *“We have no voice for that”: Power, Gender, and Land Decisions in Rural Sierra Leone*. Presented at the Gender and Land Governance Conference. 14-15 January 2013, University of Utrecht, The Netherlands.

162 SILNORF & Bread for All 2011 *Land Grabbing: the Dark Side of Sustainable Investments* samt CSOPAD 2011, *Report on the Findings of Addax Bioenergy's Food and Agricultural Support to Land Owners*

163 SILNORF & Bread for All 2011 samt CSOPAD 2011

164 Intervju med Jörgen Sandström, oktober 2012

Det råder ett utbrett missnöje och besvikelse med företaget Addax Bioenergy i de byar Swedwatch besöker. Många känner sig lurade och upplevde att det blev lovade jobb, sjukhus och skolor i utbyte mot marken. Nu saknar de laglig rätt till marken i 50 år. Foto David Christoffersson

ner hos de traditionella markägarna.¹⁶⁵ Enligt företaget handlar det dock om enstaka misstag som reds ut snabbt och inte leder till några större konflikter.¹⁶⁶

Flera av de boende i området som Swedwatch pratar med säger att byarna vill ha klarhet i vilken mark företaget kommer att använda.¹⁶⁷ Vissa byar har inte velat skriva avtal med företaget förrän detta reds ut.¹⁶⁸ Några av dem som Swedwatch intervjuar och som skrivit avtal med företaget skulle vilja omförhandla kontraktet.¹⁶⁹ I byn Malinka säger 65-åriga Ismael Tholley att han ångrar avtalet med Addax Bioenergy.

– Först tyckte jag att det var en bra deal. Vi fick lite pengar och många löften. I min familj hyrde vi ut det mesta av vår mark. Jag har lite kvar där jag odlar ris, kassava och lite sötpotatis men det räcker knappt för våra egna behov. Jag hade inte så mycket mark och fick inga stora summor för den. Nu är jag arbetslös, har förlorat min mark och står utan alternativa inkomstkällor. Jag måste erkänna att jag ångrar avtalet nu. 50 år är så lång tid i min ålder, jag kan inte leva så länge, säger han.

Den lokala organisationen *Sierra Leone Network on the Right to Food*, SILNORF, följer Addax Bioenergys projekt nära och har publicerat flera kritiska rapporter om företaget. Organisationen startade 2008 och finansieras bland annat av den schweiziska organisationen *Bread for All*. Enligt SILNORF hotar Addax Bioenergys projekt

165 Intervju med Derek Higgs, oktober 2012

166 Intervju med Derek Higgs, oktober 2012

167 SILNORF & Bread for All 2011 samt CISOPAD 2011

168 SILNORF 2012 *Annual Monitoring Report on the Operations of Addax Bioenergy June 2011–June 2012* (Masethle och Fullah)

169 Ropoto, Masethle, Fullah town enligt SILNORF

lokalbefolkningens rätt till mat och gör dem beroende av det risodlingsprogram som företaget startat för de drabbade byarna. Det finns också en risk att lokalbefolkningen får mindre tid till sin egen odling när de arbetar på företagets sockerrörsfält eller på risfälten som företaget anlagt åt dem, enligt SILNORF. Organisationen är medlem i det afrikanska nätverket *African Network on the Right to Food*.¹⁷⁰ Lansana Hassan Sowa leder arbetet på SILNORF när Swedwatch besöker organisationen.

– Byarna visste inte tillräckligt för att fatta ett informerat beslut. De fick inte tillräckligt med information om de negativa konsekvenser projektet skulle få på deras försörjning i form av minskad tillgång till mark. De har fått vidlyftiga löften om olika insatser men inga bindande åtaganden. De har haft ett klart underläge i förhandlingarna, säger Lansana Hassan Sowa.

Rättstvister mellan *Chiefdom Councils* och företaget om innehållet i arrendeavtalet måste enligt avtalet lösas genom skiljedomsförfarande i London. SILNORF menar att det skulle bli svårt för de lokala myndigheterna att finansiera.¹⁷¹ Andra dispyter mellan *Chiefdom Councils* eller enskilda markägare och företaget ska lösas i domstol i Sierra Leone.¹⁷²

Enligt uppgifter till Swedwatch från en högt uppsatt person inom domstolsväsendet i Sierra Leone har flera markägare försökt undersöka möjligheterna att omförhandla kontrakten. Källan har valt att vara anonym och tycker att kontrakten borde ses över på nytt.

– För lokalbefolkningen har marken varit en säkerhet att alltid falla tillbaka på och nu känner de att de inte tjänar tillräckligt på avtalet med företaget. När man förhandlar med någon som inte har möjlighet att försvara sina egna intressen måste man se till att de är helt medvetna om konsekvenserna. Jag sa åt dem att kontakta sin advokat men människorna i byarna här är analfabeter och för dem är det ett stort steg att närma sig en sådan person.

Enligt Jörgen Sandström har varje enskild markägare, genom avtalet *Acknowledgement Agreement* som skrivs med företaget, fattat ett eget beslut om att arrendera ut sin mark, alltså inte bara de lokala ledarna. En del markägare har valt att inte arrendera ut sin mark, vilket respekteras av företaget enligt Jörgen Sandström. Den advokat som valts ut att representera byarna i förhandlingarna med företaget kommer

Lansana Hassan Sowa på organisationen SILNORF menar att Addax Bioenergys projekt gjort lokalbefolkningen sårbara och beroende av företagets insatser. Enligt den svenska finansären Swedfund har levnadsstandarden redan förbättrats för hundratals människor tack vare projektet. Foto David Christoffersson

170 Right to Food Networks hemsida <http://www.rtfn-watch.org/en/home/consortium/african-network-on-the-right-to-food-anorf/>

171 Intervju med Lansana Hassan Sowa, verksamhetsledare på SILNORF, oktober 2012

172 Acknowledgement Agreement, avtal mellan Addax Bioenergy och de traditionella markägarna

själv från regionen, har fått flera internationella utmärkelser och har hög trovärdighet menar Jörgen Sandström.¹⁷³

Kvinnors tillgång till mark

Kvinnor har i regel inte själva kunnat skriva avtal med företaget eftersom de inte är traditionella markägare. Bara tre kvinnor i projektområdet som, omfattar nästan 14 000 människor, har skrivit arrendeavtal med företaget i projektområdet.¹⁷⁴ Kvinnor kan dock få kompensation för inkomstgrödor som oljepalmer eller andra fysiska tillgångar som tas bort när Addax Bioenergy ska använda marken, till exempel staket eller skjul.¹⁷⁵ Enligt företagets konsulter är 19 procent av dem som fått ekonomisk kompensation för inkomstbortfall kvinnor, medan nio procent av de totala betalningarna gått till kvinnor.¹⁷⁶ Samtidigt utgör kvinnorna enligt Addax Bioenergys riskanalys majoriteten av de boende och det är framför allt kvinnorna som använder marken.¹⁷⁷ Företaget har identifierat kvinnor som en särskilt utsatt grupp. De sköter mycket av jordbrukssysslorna och hämtar vatten, ved och läkeväxter även på den mark som inte brukas.¹⁷⁸

Enligt Addax Bioenergy har lokalbefolkningen fått muntlig information om att den har rätt att använda mark som företaget arrenderat, så länge företaget inte behöver den. Det står också i den riskanalys som företaget offentliggjorde innan projektet sattes i verket.¹⁷⁹ Den rätten finns dock inte inskriven i avtalen. Enligt företaget är det smidigare med en muntlig överenskommelse.¹⁸⁰ Få av de boende i byarna kan läsa den omfattande riskanalysen. Enligt företaget ordnade man informationsmöten i flera av byarna där riskanalysen och arrendeavtalet översattes till det lokala språket *temne*.¹⁸¹

Flera av kvinnorna som Swedwatch intervjuar berättar att de inte längre får vara på de områden som företaget arrenderar. De har ingen laglig rätt till marken. Flera lokala organisationer hävdar också att byarna inte har tillgång till marken och att kvinnorna blir stoppade av företaget från att bland annat samla ved där.¹⁸² Detta tillbakavisas av företaget. Enligt Addax Bioenergy har man tvärtom uppmuntrat kvinnor att samla ved på området och bara stoppat dem när det funnits säkerhetsrisker på grund av maskinerna som företaget använder.¹⁸³

Ord står mot ord och Swedwatch har svårt att avgöra vad det beror på. Det är tydligt att företaget behöver klargöra för lokalbefolkningen, och framför allt för kvinnorna,

173 Intervju med Jörgen Sandström, oktober 2012

174 Intervju med Fatmata Forna, genderansvarig på Addax Bioenergy, oktober 2012

175 Mejlväxling med Ron Bisset, konsult på NKUK som övervakar Addax Bioenergys projekt på uppdrag av investerarna

176 ibid

177 ESHIA Summary

178 ibid

179 ibid

180 Intervju med Jörgen Sandström, oktober 2012

181 Intervju med Jörgen Sandström, oktober 2012

182 Intervju med Lansana Hassan Sowa, SILNORF och Josephine Kanu, BODWAFCA

183 Intervju med Derek Higgs, oktober 2012

vad som gäller. En video från ett av informationsmötena som finns på företagets hemsida visar bara ett fåtal närvarande kvinnor.¹⁸⁴ Mötet hölls för att informera om riskanalysen som gjordes inför projektet och om möjligheten att lämna klagomål och synpunkter på den. Det kan ifrågasättas om uttrycken som används av företaget under mötet, som *"Environmental Social and Health Impact Assessment"* och *"Grievance Mechanisms"* är begripliga för lokalbefolkningen utifrån deras mycket låga utbildningsnivå.

– Min familj har hyrt ut sin mark till Addax. Förr kunde vi använda marken till jakt och fiske och andra aktiviteter men vi får inte gå dit längre. Jag vet inte hur mycket vi fick betalt för den och fick veta först i efterhand att den sålts. Nu odlar vi bara lite på vår bakgård, det är det enda vi har kvar. Risfälten som Addax skulle hjälpa oss med gick inget bra, säger Aminata Koroma i byn Masourier.¹⁸⁵

I en del byar säger kvinnorna att de har fått svårare att hitta ved eftersom den ursprungliga växtligheten huggits ner för att ge plats åt sockerrörsfälten. Även de som inte är traditionella markägare berättar för Swedwatch att de påverkas av Addax Bioenergys närvaro. De säger att de tidigare har fått arbeta på de markägande familjernas mark men att de nu får gå betydligt längre för att be människor i andra byar om mark att bruka. Enligt Derek Higgs, chef för sociala frågor och miljöfrågor på Addax Bioenergy stämmer inte lokalbefolkningens påståenden.

– Vi säger hela tiden att de får använda marken som vi inte behöver. Men de fortsätter att säga att de inte får det. Här är det regel att människor försöker sätta dig i underläge så att du ska känna dig tvungen att göra saker för dem.

Miljöpåverkan

Sockerrörsodling behöver stora mängder vatten. Sierra Leone är ett av de afrikanska länder där det regnar mycket. Projektområdet har en nederbörd på runt 3000 mm om året.¹⁸⁶ Addax Bioenergys projekt kräver upp till sju kubikmeter vatten i sekunden under den torraste perioden mellan februari och april.¹⁸⁷ Totalt kommer projektet att kräva 80 miljoner kubikmeter vatten per år. Vattnet tas från floden Rokel som rinner genom området. Floden är den tredje största i landet och enligt företaget förbrukar det endast två procent av flodens vatten.¹⁸⁸ Eftersom vattenmängden i floden regleras av en damm uppströms så kommer projektet inte att påverka flodens flöde, enligt företaget.¹⁸⁹ Addax Bioenergy betalar 0,0007 dollar per kubikmeter för vattnet.¹⁹⁰

I en studie gjord av den schweiziska organisationen Bread For All hävdas att företags uppgifter är missvisande eftersom de avser vattenförbrukningen under ett helt år. Under torrperioden kommer företaget att använda 26 procent av floden enligt

184 Addax Bioenergys hemsida <http://www.addax-oryx.com/uk/index.html>

185 Intervju i Masourier, oktober 2012

186 ESHIA Summary

187 ibid

188 ibid

189 ibid

190 Global Utmaning 2012

Två mindre vattenkällor som försvunnit har ersatts med nya brunnar av Addax Bioenergy.
Foto David Christoffersson

rapporten.¹⁹¹ Dokument från ett möte med lokalbefolkningen som Swedwatch tagit del av visar att människor från en av byarna klagat över att deras huvudsakliga vattenkälla påverkats av Addax Bioenergys verksamhet.¹⁹² De har också klagat på att projektet riskerar att skrämma bort vilda djur och gör det svårare att jaga.¹⁹³

Addax Bioenergys miljökonsekvensbeskrivning har godkänts av myndigheterna och företaget tillbakavisar uppgifterna om att de skulle påverka vattentillgången eller den biologiska mångfalden negativt. Det har bland annat gjort en studie av DNA hos fiskarna i Rokel- och Maboledfloderna som påverkas av projektet, för att kunna säkerställa att projektet inte har en negativ påverkan på den akvatiska faunan.¹⁹⁴

Projektet har hittills lett till att 4000 hektar buskmark har huggits ner. Enligt Addax Bioenergy planteras nya träd och man sparar skyddsremсор med naturlig växtlighet längs med vattendrag, i enlighet med miljökonsekvensbeskrivningen. Detta ska skydda de sällsynta djur- och fågelarter som finns i området.¹⁹⁵

Swedwatch har inte haft de resurser och den expertkunskap som krävs för att bedöma hur Addax Bioenergys projekt påverkar vattentillgången eller den biologiska mångfalden. På några ställen har Swedwatch kunnat konstatera att det finns skyddsremсор runt vattendrag. Enligt Addax Bioenergy har två mindre vattenkällor som försvunnit ersatts med nya brunnar med pump. Swedwatch har besökt en av byarna och sett att det finns pump där.¹⁹⁶ Tillgång till vatten verkar inte vara något problem i de byar som Swedwatch besöker men det kan också bero på att Swedwatches besök infaller i

191 SILNORF & Bread for All, 2012, *Concerns of civil society organisations and affected land users on Addax Bioenergy*

192 UNIMAK 17 mars 2012, *Report on Multi Stakeholder Forum in Bombali and Tonkolili Districts*

193 ibid

194 ESHIA Summary

195 Enligt ESHIA Summary, bl.a. antilopen *Tragelaphus euryceus*, schimpansen *Pan troglodytes* och buffelarten *Syncerus cafer nanus*.

196 Yainkassa

slutet av regnperioden. När det gäller djurlivet konstaterar en rapport från företags konsulter att en minskning i antalet arter inte har kunnat påvisas och att det var ont om vilda djur redan innan.¹⁹⁷

Livsmedelsförsörjningen ska stärkas

Majoriteten av befolkningen i projektområdet har tidigare livnärt sig genom småskaligt jordbruk i kombination med jakt och fiske. Ris är den vanligaste grödan, och den kombineras med potatis- och kassavaodling under torrperioden.¹⁹⁸ Bara mellan 10 och 20 procent av befolkningen har boskap. Risker för att projektet skulle innebära ett hot mot byarnas livsmedelstillgång och uppehälle uppmärksammades av företaget under den riskanalys som gjordes innan projektet startade.¹⁹⁹ Näringsintaget i byarna är ett stort problem, framför allt bland kvinnor i barnafödande ålder och barn under fem år.²⁰⁰ Många av barnen i de byar som Swedwatch besöker är magra med uppsvällda magar.

För att säkra de berörda byarnas tillgång till mat startade Addax Bioenergy 2010 ett risodlingsprojekt under namnet *Farmer Development Program*, FDP. Programmet ligger i linje med Sierra Leones regerings och FAO:s rekommendationer för hur småbönder ska kunna öka sin risproduktion och få ökad tillgång till lokala marknader.

Ris är den vanligaste grödan i Sierra Leone. Näringsintaget i byarna har sedan länge varit ett stort problem. Många av barnen i byarna är magra med uppsvällda magar. Foto David Christoffersson

197 NKUK 2012, *Environmental & Social performance of the Addax Bioenergy Project in Sierra Leone*

198 ESHIA Summary

199 ibid

200 Intervju med Josephine Kanu, ordförande för BODWAFA, oktober 2012

Rätten till mat

Nära en miljard av jordens befolkning lider av hunger och kronisk undernäring.¹ Rätten till mat finns inskriven i flera internationella konventioner och riktlinjer² och innebär att alla människor har rätt till regelbunden och tillräcklig tillgång till mat som är näringsriktig och kulturellt accepterad och som bidrar till ett aktivt, hälsosamt liv.³ Enligt det första Millenniemålet ska fattigdom och hunger halveras till år 2015. Trots att fattigdomen i världen minskar är antalet hungrande relativt konstant. Det finns inte alltid ett tydligt samband mellan fattigdom och undernäring. Antalet hungrande beror också på faktorer som stigande matpriser, naturkatastrofer och jordbrukspolitik.⁴

1 Millenniemålens hemsida <http://www.millenniemalen.nu/mal-1/>

2 Rätten till mat är fastslagen i bland annat FN:s deklaration om mänskliga rättigheter (artikel 25.1) och ESK-konventionen (artikel 11) och har uttolkats i den allmänna kommentaren nr 12. År 2004 antogs också Frivilliga riktlinjer för genomförandet av rätten till mat. Voluntary Guidelines to support the progressive realization of the right to adequate food in the context of national food security <http://www.fao.org/docrep/meeting/009/y9825e/y9825e00.htm>

3 <http://www.srfood.org/index.php/en/right-to-food>

4 Millenniemålens hemsida <http://www.millenniemalen.nu/mal-1/> FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna och i den internationella konventionen om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter (ESK) samt i barnkonventionen. Rätten till mat

Efter beräkningar av hur mycket mark varje person behöver för sin matproduktion har företaget plöjt och odlat sammanlagt drygt 2000 hektar av den arrenderade marken för byarnas egen risodling.²⁰¹ Ytan är uppdelad i 60 olika fält, fördelade över de berörda byarna.²⁰² Enligt Jörgen Sandström täcker FDP-fälten alla byar som påverkas av projektet.²⁰³

Risfälten är beräknade att täcka hela de berörda byarnas behov, inte bara de familjer som arrenderat ut sin mark till Addax Bioenergy. Enligt företagets miljökonsekvensbeskrivning ska FDP-programmet se till att varje hushåll som berörs av projektet är försedd med tillräckligt med mark och lämplig utbildning för att säkerställa en tillräcklig risproduktion och stärka livsmedelsförsörjningen.²⁰⁴

I samarbete med FAO och jordbruksministeriet driver företaget också en utbildning i moderna jordbruksmetoder. Hittills har 1800 småbrukare utbildats inom en 30 veckors FAO-utbildning som kallas *Farmers Field and Life School*. 68 procent av deltagarna är kvinnor.²⁰⁵ Under tre år ska byarna få hjälp med att förbereda risfälten och utbildning av företaget. Första året är gratis, andra året ska byarna betala en tredjedel av kostnaderna för utsäde och maskiner. Tredje året ska byarna själva betala två tredjedelar.²⁰⁶ Tanken är att de sedan ska kunna sköta sin livsmedelsproduktion helt självständigt, men med visst stöd av företaget och jordbruksministeriet, och få

201 ESHIA Summary, intervju med Derek Higgs, hållbarhetsansvarig på Addax Bioenergy, oktober 2012

202 ESHIA Summary

203 Intervju med Jörgen Sandström oktober 2012

204 ESHIA Summary

205 Uppgifter från Jörgen Sandström

206 ESHIA Summary

ett överskott att sälja. Företaget har en skriftlig överenskommelse med varje by som beskriver respektive parts ansvar.²⁰⁷

När Swedwatch besöker området i oktober ska skördeperioden snart börja. Swedwatch passerar ett par av företagets risfält men lokalbefolkningen arbetar inte på fälten än. Månaderna innan skörden kallas för hungermånaderna och brukade även innan företaget kom innebära att befolkningen hade betydligt mindre mat än andra delar av året. Under dessa månader väntar byborna otåligt på att se hur mycket ris fälten kommer att ge. Många säger att de bara äter en gång om dagen. Majoriteten av byarna säger att skörden från företagets fält varit dålig tidigare år och är oroliga för att riset inte ska räcka. Det kraftiga regnandet har förstört delar av årets skörd enligt lokalbefolkningen i vissa av byarna.

Flera av dem som Swedwatch pratar med menar att lokalbefolkningen ser företagets risodlingsprogram som något som tvingats på dem utifrån och att de därför saknar det engagemang som krävs för att driva projektet vidare. Det är också den bild Swedwatch får i de byar som besöks under fältstudien. Det bekräftas delvis av Jörgen Sandström, vice vd på företaget.

– Engagemanget varierar mellan byarna, en del är väldigt alerta och har mycket fina skördar år efter år och samarbetar mycket väl mellan familjerna och hjälper varandra. I andra byar är antingen samarbetsgraden mellan hushållen väldigt låg eller så vill de att företaget skall rensa ogräs, skrämma bort fåglar eller skörda. Addax Bioenergy har ingen möjlighet att utföra normala sysslor åt byborna vilket också står i strid med den överenskommelse de skrivit under med företaget och det stöd de får från jordbruksministeriet. Det är naturligt att intresset för att vara bonde varierar mellan hushållen och byarna, säger han.

Gabriel Rugalema är chef för FAO:s kontor i Sierra Leone och menar att företaget borde ha börjat tidigare med att informera lokalbefolkningen om FDP och förbereda dem på det nya projektet. Att projektet upplevs som något påtvingat och inte accepteras fullt ut av byarna är inget unikt för Addax Bioenergy. Flera FAO-projekt i landet har fått liknande respons på lokal nivå menar han.²⁰⁸

– För att Addax FDP-projekt ska lyckas måste det accepteras av dem som ska driva det. Det är en stor utmaning för hela Addax Bioenergys verksamhet att få människor att känna sig delaktiga och företaget behöver jobba mer på det. Framför allt när det gäller att inkludera kvinnor och unga.

De flesta personer som Swedwatch talar med säger att de har mindre mat sedan företaget kom än tidigare. Nu äter de bara en gång per dag jämfört med två eller ibland tre gånger, menar de. Dessa uttalanden är svåra att bedöma och motsägs av Addax Bioenergy. Enligt den konsultbyrå som investerarna i Addax Bioenergy anlitat för att regelbundet kontrollera och övervaka projektet, har livsmedelsförsörjningen inte varit värre än vanligt i någon by på grund av risodlingsprojektet, utan snarare tvärtom.²⁰⁹

207 Uppgifter från Jörgen Sandström, februari 2013

208 Intervju med Gabriel Rugalema, chef för FAO i Sierra Leone, februari 2013

209 NKUK 2011, *Annual Independent Public Environmental & Social Monitoring Report*

Enligt Addax Bioenergy har byarna mer ris än de någonsin haft tidigare.²¹⁰ Skördarna är runt tre gånger högre än tidigare och ligger på över 100 kg ris per person och år vilket är riktmärket för vad som uppskattas som tillräckligt för en vuxen, enligt företaget.²¹¹ FAO som hjälpte företaget att starta upp programmet har inte själva varit med och mätt skördarna och Swedwatch har inte kunnat verifiera uppgifterna från företaget med någon tredje part.

Företagets konsulter konstaterar att det finns ett behov av att förbättra risodlingsprojektet.²¹² Tydligt är att risodlingsprojektet gått olika bra i olika byar. Vissa byar har varit mer drabbade av problem än andra. Under FDP-programmets första år, 2010, såddes riset för sent vilket ledde till att en av byarna gick miste om en skörd. Under 2011 gick det bättre, 1387 av 1426 planerade hektar odlades enligt företaget.²¹³ I ett fall har Addax Bioenergy inte planterat de rissorter som lokalbefolkningen föredrar och risskördarna där har blivit lägre än förväntat.²¹⁴ Efter fältbesöket får Swedwatch uppgifter från företaget om att skörden varit god år 2012.

”Man kan inte leva bara på ris”

Den lokala kvinnoorganisationen BODWAFCA, *Bombali District Women Farmers Cooperative Association*, startade 2001, efter inbördeskriget, för att hjälpa kvinnor i byarna i Bombalidistriktet. De har drygt 4000 kvinnliga jordbrukare som medlemmar. Josephine Kanu är ordförande för organisationen och utbildad sjuksköterska. Hon menar att lokalbefolkningen behöver mer utbildning i vad de ska odla och äta för att få i sig det de behöver.

– Man kan inte leva bara på ris. Om man bara äter kolhydrater får man ingen styrka och blodet blir dåligt. Byborna behöver få i sig fisk, kött och grönsaker även nu när de arrenderat ut marken till Addax. Det finns en risk att djuren försvinner av ljudet från maskinerna och gör det svårare för dem som bor i byarna att jaga.

Josephine Kanu är positiv till att Addax Bioenergy hjälper byarna med risodling och hoppas att de ska klara att fortsätta risodlingen på egen hand när företagets insatser är slut. BODWAFCA uppmuntrar dock företaget att hjälpa lokalbefolkningen även med alternativa näringskällor, till exempel genom kycklinguppfödning eller fiskdammar. Även FAO säger till Swedwatch att FDP-programmet skulle behöva diversifieras

Josephine Kanu är ordförande i BODWAFCA, Bombali District Women Farmers Cooperative Association. Foto David Christoffersson

210 Intervju med Derek Higgo, oktober 2012 och Jörgen Sandström, februari 2013

211 Uppgifter från Jörgen Sandström, januari 2013. Enligt ESHIA låg skördarna tidigare på 300–500 kg per hektar.

212 NKUK 2011

213 Uppgifter från Jörgen Sandström, december 2012

214 NKUK 2011

för att bli mindre sårbart.²¹⁵ Josephine Kanu tror att det blir svårt för byarna att ha råd med det konstgödsel som behövs för att fortsätta odla ris så som de lärt sig av företaget, och skulle föredra att de fick lära sig att använda organiskt gödningsmedel.²¹⁶

Dennis Paul är chef på jordbruksministeriets lokala kontor i Bombalidistriktet. Addax Bioenergy har flera samarbeten med olika myndigheter och jordbruksministeriet har assisterat företaget när FDP-programmet och jordbruksutbildningen FFLS tagits fram.

– Regeringen subventionerar konstgödsel till 40 procent. De lokala bönderna borde ha råd med det men problemet är att det inte alltid finns konstgödsel att få tag på. Förut var det regeringen som importerade men nu håller det på att tas över av privata företag och ibland är det stora förseningar i leveranser. Bristen på traktorer i området är också ett problem när vi försöker lära bönderna att gå över till ett mekaniserat jordbruk.

Säsongsanställningar väcker missnöje

79 procent av landsbygdsbefolkningen i Sierra Leone lever på under en dollar om dagen.²¹⁷ Den kritik mot Addax Bioenergy som Swedwatch möter i de berörda byarna kretsar till stor del kring antalet arbetstillfällen och ett utbrett missnöje med säsongsanställningarna. Lokalbefolkningen har ofta uppfattat att fler skulle få arbete och att arbetena skulle vara fasta. Det var en stor anledning till att de, eller deras familjer, gick med på att arrendera ut sin mark till företaget enligt dem Swedwatch intervjuar. Enligt vice vd Jörgen Sandström ska totalt 2000 arbetstillfällen skapas genom projektet. I överenskommelsen som undertecknats med regeringen står det att projektet väntas ge upp till 4000 nya arbetstillfällen.²¹⁸ Den siffran har fått justeras ner till hälften eftersom det förutsatte att projektet skulle utvidgas med en andra fas som inte kommer att genomföras, och för att det var missvisande att räkna in de tillfälliga arbeten som till exempel fabriksbygget gav, berättar Jörgen Sandström.

– Den första fasen av projektet genomförs nu men något beslut om en andra fas har inte fattats och vi inkluderar inte tillfälliga jobb som skapas då vi bygger fabriken. Sedan 2009 använder vi ingen annan siffra än 2000. Den avser jobb som är i princip fasta, i alla fall tio månader om året, säger Jörgen Sandström.

Nästan 14 000 människor påverkas av projektet genom att den mark som använts eller ägts av familjen har arrenderats ut till företaget. Människor i de byar som arrenderat ut mark prioriteras vid anställningar.²¹⁹ Hittills har Addax Bioenergy 1700 anställda och 76 procent av dem hade rekryterats lokalt i slutet av 2011, inklusive från provinshuvudstaden Makeni. En majoritet av dem som bor i projektområdet kan varken läsa eller skriva och har ingen chans att få de mer kvalificerade arbetena på företaget.

215 Intervju med Gabriel Rugalema, chef för FAO i Sierra Leone, februari 2013

216 Intervju Josephine Kanu, ordförande för BODWAFCA, oktober 2012

217 UNDP:s hemsida <http://www.sl.undp.org/Goal1.htm>

218 Memorandum of Understanding mellan Addax Bioenergy och Sierra Leones regering

219 Intervju Jörgen Sandström, oktober 2012

En del av dem som Swedwatch träffar har haft säsongsanställningar under några månader och är upprörda över att deras arbeten upphört.

– Vi har ännu inte sett så mycket positiva resultat sedan Addax kom. Vi som jobbat där fick inte mycket betalt och jobbar inte där längre. Företaget låter dig bara jobba några få månader och sedan får du sluta, säger Amni Sakamara i byn Masorier.²²⁰

I regel finns behov av arbetare på sockerrörsfälten tio månader om året. Under den mest intensiva regnperioden finns begränsade möjligheter att bruka marken. Det finns ett stort gruvföretag i området, African Minerals, som länge varit en av de största arbetsgivarna. Enligt Jörgen Sandström har lokalbefolkningen begränsad förståelse för att ett jordbruksprojekt som Addax Bioenergy är säsongsbundet och inte kan ha fast anställda på samma sätt.²²¹ Flera av dem Swedwatch intervjuar säger att Addax Bioenergy anställt och avskedat folk ”som de velat” och att säsongsanställningarna innebär en stor otrygghet. Vice vd Jörgen Sandström bekräftar att de första säsongsarbetarna under 2010 saknade officiella papper.

– I början hade vi inga anställningskontrakt. Folk sa åt oss att vi skulle anlita folk från dag till dag och betala dem i cash i handen. Det var så alla gjorde här, sa de till och med på regeringsnivå. Efter ett par månader insåg vi att det var ohållbart för vår egen administration, säger Jörgen Sandström.

Enligt företaget har alla arbetare sedan 2011 skriftliga kontrakt och lönen sätts in på den anställdes konto varje månad. Många av Addax Bioenergys säsongsarbetare har aldrig haft ett formellt, avlönat arbete förut. Det skapar många problem enligt Jörgen Sandström.

– Det finns ingen förståelse här för vad det är att vara formellt anställd. Vi måste utbilda varenda person i vad ett anställningskontrakt är. Annars kommer de och säger ’tack för lönen jag kommer tillbaka när den är slut’. Och vi får säga ’nej du är anställd, du måste komma tillbaka imorgon’. Eller så anklagar de oss för att ha stulit pengar när de ser att vi betalat skatt och sociala avgifter.²²²

De 332 000 *leones* i månaden som Addax Bioenergy betalar arbetarna på fälten är betydligt högre än den lagstadgade minimilönen och motsvarar cirka 490 kronor.²²³ De boendes familjer är stora och pengarna går snabbt åt till mediciner, mat och skola-avgifter.

Eftersom det är ont om utbildad arbetskraft har Addax Bioenergy bland annat anställt elektriker och civilingenjörer från andra afrikanska länder och från Indien. Lokalbefolkningen är missnöjd med att företaget tagit in personal utifrån. Företaget håller dock i flera olika yrkesutbildningar samt en utbildning för akademiker från Sierra Leone som efter tre år ska kunna ta över chefsjobb på företaget.²²⁴

220 Intervju i Masorier, oktober 2012

221 Intervju med Jörgen Sandström, oktober 2012

222 Intervju med Jörgen Sandström, oktober 2012

223 Global Utmaning 2012, US Department of State, 2011 Human Rights Report: Sierra Leone

224 Intervju med Jörgen Sandström, oktober 2012

Ingen av dem Swedwatch talat med säger att de vill att Addax Bioenergy ska ge sig av. Men frustrationen är stor över att arbetstillfällena är få och tillfälliga. Endast tio procent av arbetarna är kvinnor. Foto Malena Wåhlin

– Addax lovade att anställa våra barn eftersom vi arrenderade vår mark till dem. Men de har bara fått jobba några månader, sedan fick de sluta. Nu måste vi låna pengar för att få det att gå runt i slutet av månaden och våra unga har inget att göra. Istället driver de runt och stjälar. Se på dem, de är arga, säger Aminata Kabo i byn Mara.²²⁵

Addax Bioenergy har även fått kritik av sin egen personal som protesterat mot att man inte haft tillgång till mat och rent vatten på en nybyggd administrationsbyggnad på fabriksområdet. Detta område ligger en knapp timme utanför provinshuvudstaden utan affärer i närheten. När Swedwatch ska besöka företaget för intervjuer ställs de in för att personalen strejkar i protest mot bristen på mat och vatten. Enligt uppgifter från Jörgen Sandström efter Swedwatches besök är problemen med vatten och mat lösta på fabriksområdet. En ny matsal har byggts i anslutning till administrationsbyggnaden och utanför fabriksområdet säljer lokala kvinnliga entreprenörer färdiglagad mat, enligt Jörgen Sandström.²²⁶

225 Intervju i Mara village, oktober 2012

226 Intervju med Jörgen Sandström, oktober 2012

Hur gynnas kvinnorna av arbetstillfällena?

I slutet av 2011 var runt tio procent av företagets anställda kvinnor. Flera kvinnor har anställts som bland annat truckförare och säkerhetsvakter men de flesta arbetar på sockerrörsfälten. Enligt Addax Bioenergys *gender policy* ska företaget sträva efter att hälften av de anställda ska vara kvinnor. Det är inte okomplicerat att bryta de traditionella könsrollerna i byarna, menar Derek Higgo som ansvarar för sociala och miljömässiga frågor på företaget.²²⁷

– Det finns en gräns för hur långt vi kan gå. Vid flera tillfällen har männen kommit och klagat för att vi anställt deras fruar. Vi kan inte lägga oss i människors privatliv. De här traditionerna har funnits i tusentals år och tar tid att förändra.

Företaget har försökt rikta flera av sina utbildningsinsatser till kvinnor, bland annat en utbildning i hälsa, vatten och sanitet och jordbruksutbildningen *Farmers Field and Life School*. Amy Sesay från byn Lungi Acre är en av de kvinnor som arbetar för Addax Bioenergy. Hon är runt 20 år och har arbetat med hushållsarbete på företaget sedan 2010.

– Jag tackar Gud för att Addax kom hit. Innan de kom kunde jag inte tjäna 400 000 leones i månaden. Pengarna gör stor skillnad för mig. Med hjälp av dem har jag kunnat bygga ett nytt hus med min man och betala skolavgifter, kläder och mat. Men många i byn har inte fått jobb och är avundsjuka på mig, säger hon.

Flera av byarna Swedwatch besöker ligger på vägen mellan provinshuvudstaden Makeni och fabriksområdet. Vägen är betydligt mer trafikerad sedan projektet startade. I en av byarna säger några av kvinnorna som Swedwatch pratar med att de fått ökade möjligheter att sälja saker till dem som passerar och är glada över att ha fått en ny inkomstkälla. Enligt Jörgen Sandström kommer projektet att gynna betydligt fler än dem som fått arbete på företaget.

– Det är klart att många inte fått det bättre. Det är ju omöjligt att ordna ett bättre liv för alla. Men det finns många studier som visar på utvecklingseffekterna av nya jobb. Varje arbete föder indirekt 10–20 personer.

Många av de kvinnor som Swedwatch intervjuar uttrycker missnöje över att deras män och söner inte fått arbete eller bara fått arbete under kortare tid. Flera kvinnor säger också att de själva vill bli anställda och en del anser att företaget prioriterar män framför kvinnor vid anställningar. Ingen av dem Swedwatch talat med säger att de vill att Addax Bioenergy ska ge sig av. Istället vill en majoritet av både kvinnorna och männen i första hand få arbete på företaget.

En spontan protestdemonstration som riskerade att bli våldsam under Swedwatches besök. Drygt hundra unga män deltog. Foto David Christoffersson

227 Intervju med Derek Higgo, oktober 2012

Växande frustration

Den kritik mot företaget som Swedwatch möter i byarna kretsar till stor del runt antalet arbetstillfällen, säsongsanställningarna och det som uppfattats som löften om sjukvård och skola. Många verkar känna sig lurade. Första gången Swedwatch ska besöka företaget för intervjuer blockeras ingången till fabriksområdet av ett drygt hundratal upprörda unga män som inte låter någon passera. De protesterar mot att de inte fått arbete och mot att företaget anställt människor från huvudstaden Freetown och från andra länder. Stämningen är hotfull och Swedwatch blir tvungna att vända.

Derek Higgo, chef för sociala frågor och miljöfrågor på Addax Bioenergy. Foto David Christoffersson

Addax Bioenergy har haft problem med att en del av den utländska personalen uppfört sig på ett nedlåtande sätt mot lokalbefolkningen enligt anställda på företaget, vilket kan ha bidragit till den spända situationen. De flesta

boende i området har tidigare haft begränsad kontakt med utlänningar även om internationella hjälporganisationer och en del andra företag finns i området.

– Folk här har ett extremt lokalt perspektiv och rivaliteten mellan byarna är stor. Här uppfattar människor att vi tagit in folk utifrån även om de kommer från grannbyn några kilometer bort. Människor identifierar sig till stor del med sin egen by och familj, säger Jörgen Sandström.

Frustrationen bland de arbetslösa unga männen i byarna är stor. När Swedwatch besöker området är det en månad kvar till presidentvalet. Under veckorna runt valet tar Addax Bioenergy inte emot några besök på grund av säkerhetsrisken. Många har inbördeskriget i färskt minne och det finns en utbredd oro för att våldsamheter och motsättningar ska öka igen. Andra företag i området har haft konflikter med lokalbefolkningen som blivit våldsamma och i vissa fall lett till dödsfall.²²⁸

Addax Bioenergy har ett samarbete med den lokala polisen. Företaget är registrerat i Sierra Leone och har därmed rätt att söka särskilt skydd av polisen enligt den nationella lagstiftningen.²²⁹ Stölder av bränsle, konstgödsel och koppar är ett stort problem enligt företaget, även bland den egna personalen. Derek Higgo berättar att företaget vid flera tillfällen hjälpt polisen genom att skjutsa dem till brottsplatsen i Addax Bioenergys bilar när polisen saknat utrykningsfordon. I enlighet med polisstadgan betalar Addax Bioenergy polisväsendet i Sierra Leone för det beskydd företaget får. Företaget har nio permanent stationerade poliser på projektområdet samt vakter från ett privat säkerhetsbolag som företaget anlitar.²³⁰

– Det verkar vara en nationalsport att stjäla diesel här. När vi ringer polisen säger de att de inte har några bilar och att vi får komma och hämta dem. Valet står mellan att

228 <http://londonminingnetwork.org/2012/05/african-minerals-condemned-in-sierra-leone/>

229 Intervju med Jörgen Sandström, oktober 2012

230 Uppgifter från Jörgen Sandström, december 2012

hämta dem eller låta sakerna stjälas, säger Derek Higgo, ansvarig för sociala frågor och miljöfrågor på företaget.

Polisskjuts i företagets bilar

Enligt uppgifter från Addax Bioenergy har det förekommit vid tre tillfällen 2011 och 2012 att företaget skjutsat poliser i sina egna bilar. Vid två tillfällen har det varit för att flytta vägblockader som lokalbefolkningen satt upp och häkta misstänkta personer i samband med det, eller undersöka brottsplatsen. Företaget har också hjälpt till att laga polisens fordon. Enligt företaget har det inte fått in några klagomål från lokalbefolkningen rörande detta. Däremot har polisen klagat på att företaget kräver dess tjänster utan att betala tillräckligt för dem, enligt Jörgen Sandström.²³¹ Den lokala organisationen SILNORF menar dock att lokalbefolkningen i flera fall uppfattat det som att det är företaget som häktar personer och anser att det är problematiskt.²³²

Hot mot aktivister

Organisationen SILNORF och en av deras systerorganisationer som varit de mest kritiska mot Addax Bioenergys projekt uppger att de har utsatts för flera hot. Kort efter att de började arbeta med frågor kring investeringen utsattes kontoret för stenkastning och flera av organisationens ledande personer har utsatts för anonyma mordhot.²³³ Många har intresse av att affären går bra och SILNORF har utmålats som uppviglare och "motståndare till utveckling" i lokalradion vilket kan ha bidragit till deras utsatthet och till att myndigheterna hotat med att stänga deras kontor, menar Lansana Hassan Sowa på SILNORF. Det finns inga tecken på att hoten skulle komma från företaget utan snarare handlar det om lokala politiker och andra personer som har ett egenintresse av att investeringen fortlöper, menar organisationen.²³⁴

Dialog med civilsamhället

Addax Bioenergy har sett till att återkommande möten hålls där olika lokala aktörer och organisationer från civilsamhället deltar för att diskutera problem och klagomål. Företaget arrangerar flera egna möten varje månad och universitetet i Makeni, UNIMAK håller möten, så kallade *Multi Stakeholder Forums*, om projektet var tredje månad. Addax Bioenergy har också bildat en kommitté med lokala organisationer som undersöker problem och klagomål och gör fältbesök tillsammans med företaget. Ett 60-tal lokala organisationer ingår i kommittén, däribland BODWAFCA. Av 105 mottagna klagomål under 2011 hade 96 lösts i slutet av året enligt Addax Bioenergys externa konsultfirma.²³⁵ Klagomålen handlade om "sociala frågor" (32%), ersättning för förlorade tillgångar (26%), sysselsättning (22%), arrendeavtalen

231 Intervju med Jörgen Sandström oktober 2012

232 Intervju med Lansana Hassan Sowa oktober 2012

233 Intervju med Lansana Hassan Sowa oktober 2012

234 Intervju med Lansana Hassan Sowa oktober 2012

235 NKUK 2011, *Annual Independent Public Environmental & Social Monitoring Report*

(12%) samt FDP-programmet (8%). Under 2012 tog företaget emot 82 klagomål varav 64 blev lösta, enligt vice vd Jörgen Sandström.

Den lokala organisationen SILNORF deltar ibland på mötena men har valt att stå utanför kommittén. Samtidigt tycker Lansana Hassan Sowa på SILNORF att det är stor skillnad mellan Addax Bioenergy och andra företag i regionen när det gäller just dialogen med civilsamhället. Emmanuel Turay instämmer. Han är rektor på UNIMAK som håller i mötena varje kvartal och menar att många av problemen som diskuteras fanns redan innan företaget kom.

– Många av konflikterna som uppstått mellan markägare om vem som har rätt till betalningen fanns redan innan och är inte Addax fel. Addax Bioenergy är på rätt väg och betydligt bättre än andra företag här i området som gör som de vill utan att prata med lokalbefolkningen.

Enligt de dokument som Swedwatch tagit del av från två av mötena har lokalbefolkningen uttryckt oro bland annat över risken att vilda djur som schimpanser försvinner. Kritiken har också gällt oklarheter om vem som har rätt att skriva avtal med företaget, att kvinnorna inte tjänar på projektet, att ett mindre vattendrag slammat igen till följd av jordarbetena samt kritik mot hur de lokala myndigheterna spenderar arrendepengarna från företaget.²³⁶

Även organisationen SILNORF har uppmärksammat problemet med bristande transparens och ansvarsutkrävande när det gäller det sistnämnda. I Bombalidistriktet har distriktsrådet byggt en gemensam möteslokal medan distriktsrådet i Tonkolilidistriktet byggt ett häkte. Enligt SILNORF finns inga bevis för hur de tre Chieftom Councils som skrivit arrendeavtal med företaget har spenderat arrendeinkomsterna.²³⁷ Jörgen Sandström menar att det är svårt för företaget att bestämma eller kontrollera detta.²³⁸

Kvinnors tillgång till klagomålsmekanismer

Enligt de internationella riktlinjer som finns för företagsansvar ska företag kunna ställas till svars både genom juridiska verktyg som domstolar, och icke-juridiska verktyg i form av klagomålsmekanismer som företagen själva ska upprätta.²³⁹ Klagomålsmekanismerna ska på ett effektivt, transparent och trovärdigt sätt fånga upp och lösa konflikter och klagomål från till exempel lokalbefolkningen. Sådana mekanismer ska vara tillgängliga för alla som riskerar att drabbas av företagets verksamhet. Företagen har själva ansvar att se till att klagomålsmekanismer är praktiskt tillämpbara även för dem som riskerar att möta särskilda hinder som gör det svårare att använda dem.²⁴⁰

De klagomål som lokalbefolkningen har mot Addax Bioenergy brukar komma upp på mötena som företaget håller i byarna varje månad, samt på mötena som anordnas av

236 UNIMAK 12 maj 2011 *Report on Multi Stakeholder Forum in Bombali and Tonkolili Districts* och UNIMAK 17 mars 2012 *Report on Multi Stakeholder Forum in Bombali and Tonkolili Districts*

237 SILNORF 2012, *Annual Monitoring Report on the Operations of Addax Bioenergy June 2011- June 2012*

238 Intervju med Jörgen Sandström, oktober 2012

239 Ruggie 2011, *UN Guiding Principles on Business and Human Rights, IFC's Performance Standards*

240 Ruggie 2011

Vanligaste klagomålen i Swedwatchs intervjuer med kvinnor	
Anställningen är för kort	19
Ingen tillgång till mark	17
Lönen är för låg	13
Ris som planterades av Addax gav dålig skörd	12
Löften om anställning, skolor, utveckling av lokalsamhället, etc. har inte infriats	11
För få anställda från denna by	9
Kvinnor är inte delaktiga i förhandlingarna	8
Det finns ingenstans att klaga	8
Fler måltider per dag innan Addax kom	6
Addax har inte svarat på klagomål	4
Har inte fått betalt för mark	4
Kvinnor närvarade vid möten men tilläts inte att tala	3
Ingen (eller otillräcklig) kompensation för fällda träd	3

Positiva anmärkningar i Swedwatchs intervjuer med kvinnor	
Kvinnor kan göra affärer genom att sälja/byta med arbetare	3
Lönen från arbetet kan användas till att bygga hus	2
Lönen från arbetet kan användas till att köpa ris	2
Addax förser oss med ris	2
Addax ger jobb	1
Tycker om arbetet	1
Lönen från arbetet kan användas till att betala barnens skolväxter	1
Livet är bättre efter att Addax kom	1
Lönen från arbetet kan användas till att betala för husreparationer	1
Mindre hunger efter Addax kom	1
Får uppmuntran av chef	1

Ovanstående sammanställning bygger på det intervjumaterial som Swedwatch samlade på sig under sitt besök i Sierra Leone i oktober 2012. Swedwatch intervjuade 30 kvinnor i sju byar. Under intervjuerna samlades kvinnorna i grupp, utan att männen var närvarande. Swedwatch fick tolk-hjälp från två lokala organisationer. Läs mer i Metodkapitlet på sid 10.

universitetet UNIMAK. Det finns också brevlådor där man kan lämna skriftliga klagomål anonymt och ett kontor där drabbade kan lämna muntliga klagomål till någon av de anställda som ansvarar för kontakten med byarna. Dessa kontaktpersoner rör sig även i området för att fånga upp klagomål. De flesta kvinnor i projektområdet, och många av männen, kan inte läsa eller skriva.

Jörgen Sandström menar att företaget varit noga med att bjuda in representanter för kvinnorna till informationsmöten om projektet. Dessa möten har hållits för både kvinnor och män. Enligt hållbarhetschefen Derek Higgs är klagomålsmekanismen öppen för alla som känner sig berörda av projektet men han är medveten om att det kan vara svårare för kvinnor att använda sig av den direkt.²⁴¹

– Kvinnor har tillgång till mer inofficiella och visserligen ofullständiga klagomålsmekanismer. De pratar ofta med sina söner för att föra fram sina synpunkter genom dem.

Addax Bioenergy för ingen statistik över hur stor andel av klagomålen som kommer från kvinnor men företagets konsulter uppskattar att en klar majoritet kommer från män. I ett av dokumenten från de möten som UNIMAK håller om företaget har deltagarna påpekat att kvinnor inte deltar i och gynnas tillräckligt av projektet. Enligt mötesprotokollet svarade företaget att de inte kan lägga sig i det.²⁴²

I maj 2012 anställde företaget en kvinnlig *gender and liaison officer*, Fatmata Forna, för att stärka kommunikationen med kvinnor. Hon ska fokusera på kvinnofrågor och åker runt i projektområdet för att prata med kvinnorna och samla upp deras åsikter. Fatmata Forna arrangerar också särskilda möten med enbart kvinnliga deltagare. Hennes uppgift är att medla mellan byarna och företaget och hon ska på sikt sätta upp fler funktioner för att få in kvinnors synpunkter.²⁴³

– Det vanligaste klagomålet från kvinnorna är att de inte får del av arrendet. De vill också ha jobb och utbildning men de som får arbete i byarna väljs ofta ut av byledarna och få kvinnor får chansen.

Fatmata Forna kommer själv från området och känner till den lokala kulturen. Här har kvinnor generellt stora problem när det gäller beslutsfattande, menar hon. Enligt henne deltar få kvinnor på mötena med företaget och får inte informationen, ofta för att deras egna ledare inte för tillbaka informationen som de ska.²⁴⁴

– Kvinnorna fattar inte beslut här och som företag kan vi inte tvinga dem, men vi försöker få de kvinnliga ledarna i byarna att ta mer plats på mötena. Vi kan inte ha möten med hela byn utan med representanter. Vi försöker få fler kvinnor att delta men vi vill samtidigt visa att vi respekterar kulturen här. Vi vill inte att de ska se oss som någon som bryter ner deras regler och traditioner.

241 Intervju med Derek Higgs, oktober 2012

242 UNIMAK 12 maj 2011 *Report on Multi Stakeholder Forum in Bombali and Tonkolili Districts*

243 Intervju med Fatmata Forna, genderansvarig på Addax Bioenergy, oktober 2012

244 Intervju Fatmata Forna, oktober 2012

Fatmata Forna hoppas att företaget i framtiden ska ha fler separata möten med kvinnor, och att fler kvinnor ska vara med i företagets löpande dialog med olika intressentgrupper i universitetet UNIMAKs *Multi Stakeholder Forum*.

Respekt för lokal kultur och kvinnors rättigheter

Den pakistanska sociologen Farida Shaheed är utsedd till FN:s speciella rapportör på området kulturella rättigheter. Hon har i flera rapporter behandlat balansgången mellan att respektera kulturella rättigheter och kvinnors rättigheter. Det saknas en officiell definition av vad kulturella rättigheter innefattar men de berörs bland annat i den allmänna förklaringen om mänskliga rättigheter,²⁴⁵ ESK-konventionen²⁴⁶ och i den universella deklarationen om kulturell mångfald.²⁴⁷

Rätt till modersmål, rätt till utbildning som respekterar kulturell särart och rätt för alla att delta i kulturlivet på lika villkor liksom rätt till olika livsåskådningar, sätt att leva och kulturarv är några exempel. Kulturella rättigheter betraktas ofta som kollektiva rättigheter eftersom kultur är något som existerar, upprätthålls och skapas i grupper av människor. Till skillnad från ILO:s konvention 169 och deklarationen om ursprungsfolks rättigheter gäller de kulturella rättigheterna alla.

FN är tydligt med att skydd av kulturella rättigheter inte får ske på bekostnad av individuella rättigheter, till exempel kvinnors rättigheter som finns samlade i CEDAW-konventionen från 1979. Alla kulturella sedvänjor kan därför inte betraktas som skyddade i internationell MR-rätt.²⁴⁸

Farida Shaheed har bland annat understrukt vikten av att respektera artikel 5 i CEDAW-konventionen vars innebörd är att kulturella sedvänjor som begränsar kvinnors inflytande i beslutsfattandeprocesser inte bör upprätthållas. Mot bakgrund av FN:s vägledande principer för företag och mänskliga rättigheter kommer Farida Shaheed att undersöka företags ansvar att respektera kulturella rättigheter. Strukturella former av diskriminering måste motverkas och åtgärder vidtas så att samhällen inte enbart representeras av traditionella manliga ledare som äldre män eller byhövdingar, menar Farida Shaheed och skriver:

“Kulturell mångfald rättfärdigar inte sedvänjor som kränker kvinnors mänskliga rättigheter. Inte alla kulturella seder kan betraktas som skyddade i internationell lagstiftning om mänskliga rättigheter och kulturella rättigheter kan utsättas för begränsningar under vissa omständigheter. För att förtydliga: principen om icke-diskriminering, som ligger till grund för principen om de mänskliga rättigheternas universalitet, måste alltid respekteras.”²⁴⁹

245 (artikel 27) FN:s hemsida <http://www.un.org/en/documents/udhr/index.shtml>

246 (artikel 13 och 15) FN:s hemsida <http://www2.ohchr.org/english/bodies/cescr/>

247 FN:s hemsida http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=13179&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html

248 Farida Shaheed, August 2012, *Cultural Rights*

249 Farida Shaheed, August 2012, *Cultural Rights*

Swedfunds svar på kritiken

Efter den kritik som framkommit i Sverige mot Swedfunds investering i Addax Bioenergy tillsatte Swedfund en egen granskning, vilket efterlystes av biståndsminister Gunilla Carlsson.²⁵⁰ Granskningen bygger på uppgifter från den konsultfirma som investerarna anlitat för att övervaka projektet och som besöker området var tredje månad. Två representanter från Swedfund har också själva besökt projektet, Lena Algerin som är ansvarig för investeringen och Kristin Sjöblom som arbetar med sociala och miljömässiga frågor.²⁵¹

Enligt Swedfund har deras granskning visat att projektet hanteras och styrs på ett hållbart sätt. Projektet befinner sig fortfarande i en uppbyggnadsfas. Det förändras över tid och Addax Bioenergy fångar hela tiden upp och hanterar frågeställningar som lyfts fram, anser Swedfund.²⁵² Enligt Lena Algerin är investeringen i Addax Bioenergy den mest genomanalyserade investering som Swedfund har gjort.²⁵³

– Vi får många förfrågningar och Addax Bioenergy tyckte vi var särskilt intressant. Investeringen passade bra in med vad Sierra Leone sagt att de ville ha: investeringar inom jordbruk och agroindustri, exportorienterat, förädling av lokala råvaror, utbildning av personal och tekniköverföring. Även elproduktion och förnybar energi är mycket viktigt för landet. För oss måste det vara hållbart och vi är övertygade om att näringslivet driver tillväxt i länderna, genom sysselsättning både direkt och indirekt och genom utbildning. Det ska vara en sund affärsidé och måste vara lönsamt. Så småningom tittar vi på utvecklingsresultat.

Som ägare i företaget Addax Bioenergy har Swedfund möjlighet att påverka och ställa krav på bolaget, främst genom sin styrelseplats. Lena Algerin är ansvarig för investeringen på Swedfund och den som sitter i bolagets styrelse. Enligt Lena Algerin har bolaget i huvudsak använt mark som tidigare inte användes till matproduktion och kompenserat förlust av jordbruksmark genom risodlingsprogrammet FDP. Uppgifterna om att lokalbefolkningen inte har tillträde till marken som företaget arrenderar stämmer inte, menar hon.

– Varför säger man saker som inte är sanna? Fattiga människor som möter människor från andra länder behöver ju allt. De är ju svaga människor och om jag säger att jag inte har någonting så kanske jag får någonting. Alla vill ju ha jobb och det sprids ibland sådana rykten att Addax ska anställa fast det inte är sant. Vi vet inte varför men det är ingen lätt situation att hantera.

Enligt Lena Algerin är det problematiskt att företaget skjutsat polisen i sina bilar och Swedfund ska ta upp detta med styrelsen. När det gäller kvinnornas delaktighet i projektet tycker Lena Algerin inte att det är Addax Bioenergys roll att ändra på traditioner som funnits i tusentals år. Hon menar dock att företaget gör så mycket det kan för att uppmuntra kvinnor och att Addax uppmärksammat frågan genom att anställa en kvinnlig kontaktperson med fokus på genderfrågor. Det är svårt att se förändringar

250 Sveriges Radios hemsida <http://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=83&artikel=5090706>

251 Intervju med Lena Algerin, Investment Manager på Swedfund, november 2012

252 Swedfunds hemsida <http://www.swedfund.se/?artikel=addax-bioenergy-far-berom-i-ny-granskning>

253 Intervju med Lena Algerin, Investment Manager på Swedfund, november 2012

omedelbart men på sikt kommer företagets arbete påverka förändringar i samhället, menar Lena Algerin. Hon tycker inte heller att företaget är skyldigt att hjälpa lokalbefolkningen med matproduktionen under hela investeringen men anser att företagets FDP-program för de lokala småbrukarna knappast kommer att kunna fortlöpa utan företagets hjälp efter bara tre år.²⁵⁴ Addax Bioenergy har därför anställt en person som arbetar med att utveckla och kommersialisera programmet.²⁵⁵

Swedfunds agerande efter tidigare kritik

Flera riksdagspartier har varit kritiska till hur Swedfund använder sina pengar. Under senare år har Swedfund utsatts för allvarlig kritik i media där dess investeringar ifrågasatts ur etiska aspekter. 2011 uppmärksammades bland annat bolagets investering i företaget Anvil Mining i Kongo som pekats ut som delaktigt i en massaker då 73 människor dog.²⁵⁶ 2009 kom Riksrevisionen med kraftig kritik mot brist på transparens och redovisning av resultat. Sedan dess har regeringen vidtagit flera olika åtgärder för att förbättra bristerna. Styrelsen har bytts ut och bolaget saknar fortfarande vd. Swedfund menar att man arbetar kontinuerligt med att utveckla och förbättra sina processer.²⁵⁷

Sedan 2007 lägger Swedfunds ägardirektiv större vikt vid utvecklingsaspekterna när nya investeringar görs. Enligt Swedfund har man också lyssnat på den kritik som framfördes mot bolaget från olika håll under 2011 kring bland annat öppenhet och ansvarsfrågor.²⁵⁸ Bolaget ska utveckla dialogen med civilsamhället och har anställt två nya personer som ska ha särskilt ansvar för etik- och miljöfrågorna i verksamheten.²⁵⁹

Swedfund har nyligen uppdaterat och infört nya hållbarhetsdokument. *UN Global Compact och Principles for Responsible Investments*, PRI, har attesterats. Swedfund har också en hållbarhetspolicy, *Policy for Sustainable Development*, som bygger på internationella riktlinjer.²⁶⁰ Swedfunds nuvarande hållbarhetspolicy är en efterföljare och vidareutveckling av tidigare dokument på området.²⁶¹ Utöver detta antogs en allmän och övergripande uppförandekod i december 2012 som beskriver de grundvärderingar Swedfund står för och vilket uppförande som förväntas även av Swedfunds anställda, samt de som arbetar för eller representerar Swedfund. Detta har tidigare saknats.²⁶²

254 Intervju med Lena Algerin, Investment Manager på Swedfund, november 2012

255 Uppgifter från Swedfund, februari 2013

256 Sveriges Radios hemsida <http://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=83&artikel=4853026>

257 Uppgifter från Swedfund februari 2013

258 Swedfund International, 2011 *Årsredovisning 2011*

259 Intervju Lars-Olle Larsson, ESG Manager, Swedfund, december 2012

260 Swedfunds hemsida <http://www.swedfund.se/om-swedfund/>

261 De tidigare Code of Best Practice och Environmental Guidelines som antogs 2004 respektive 1998

262 Uppgifter från hemsidan samt från Swedfund, februari 2013

Diskussion och slutsats

Addax Bioenergy finansieras till stor del av skattemedel och biståndspengar. Det ställer höga krav på företaget att både följa de riktlinjer som finns för företagsansvar och leva upp till de mål och riktlinjer som ska styra bistånds- och utvecklingspolitiken hos de olika finansiärerna. Den svenska politiken för global utveckling ska genomsyras av ett rättighetsperspektiv och av fattiga människors perspektiv, enligt Sveriges Politik för Global Utveckling, PGU. Politiken ska utgå från fattiga människors verklighet, erfarenhet och prioriteringar.²⁶³ Dessa perspektiv ska även genomsyra biståndsgörandet Swedfunds verksamhet och de företag och projekt som Swedfund väljer att stödja.

Det råder ingen tvekan om att företaget Addax Bioenergy i Sierra Leone, där Swedfund investerat, har lagt ner stora resurser på att göra verksamheten hållbar, inkluderande och långsiktig. Projektet är fortfarande i sin uppstartsfas och det är för tidigt att utvärdera dess effekter på längre sikt. Swedwatch kan konstatera att Addax Bioenergy på många sätt arbetar i enlighet med gällande internationella normer och riktlinjer för företags ansvar för mänskliga rättigheter.

Addax Bioenergy har gjort en stor insats i arbetet med den omfattande riskanalysen och genom att lantmäta marken och ge de traditionella markägarna ett skriftligt och registrerat ägandebevis, vilket de tidigare saknat. Detta ligger i linje med FAO:s nyligen framtagna frivilliga riktlinjer *Voluntary Guidelines on the Responsible Governance of Tenure of Land, Fisheries and Forests* som understryker vikten av att tydligt fastställa vem som har rätt till marken.²⁶⁴ Regelbundna dialoger och möten har hållits med lokalbefolkningen och olika intressentgrupper där man informerat om projektet och de klagomålsmekanismer som satts upp. Flera lokala aktörer är mycket positiva till detta och det ligger i linje med internationella riktlinjer för företagsansvar.²⁶⁵ Företaget är förhållandevis öppet för granskning genom att det lämnar ut mycket information i dialogen med media och civilsamhälle.

Trots dessa viktiga insatser var det tydligt under Swedwatchs fältstudie att företaget har flera allvarliga problem att lösa för att undvika negativ inverkan på människorättssituationen i de berörda byarna. Projektets mål; att skapa utveckling genom förbättrad livsmedelsförsörjning, nya arbetstillfällen, elproduktion och kunskapsöverföring utmanas av den kontext som företaget verkar i. Sierra Leone är ett postkonfliktland med utbredd fattigdom, låg utbildningsnivå, ojämlikhet och utbredd korruption.

Swedwatchs fältstudie visar att lokalbefolkningen i stor utsträckning verkar sakna korrekt information om projektet, trots de många informationsmöten som företaget hållit. De människor som Swedwatch intervjuat har inte fullt ut förstått innebörden av investeringen och verkar inte ha fattat ett välinformerat beslut om att arrendera ut marken. Arrendekontrakten som företaget skrivit innehåller inga bindande löften om arbetstillfällen, utbildning eller hälsoinsatser. Ändå finns en utbredd känsla av att ha blivit lurad på detta, hos de människor Swedwatch träffat.

263 Regeringens hemsida <http://www.regeringen.se/sb/d/2355/a/21574>

264 FAO 2012, *Voluntary Guidelines on the Responsible Governance of Tenure of Land, Fisheries and Forests*

265 T.ex. Ruggie 2011 UN Guiding Principles on Business and Human Rights

Säsongsanställningarna innebär en stor otrygghet för lokalbefolkningen och ligger bakom mycket av missnöjet med företaget. Lokalbefolkningen har trott att betydligt fler skulle få arbete och att arbetena skulle vara fasta. Enligt överenskommelsen mellan företaget och regeringen i Sierra Leone förväntades projektet ge upp till 4000 nya arbetstillfällen men idag är den siffran sänkt till hälften. Många av dem Swedwatch pratat med upplever att de blivit lovade arbete och säger att det var en viktig anledning till att de, eller deras familj, valde att arrendera ut sin mark till företaget.

Själva arrendet som företaget betalar till de markägande familjerna är knappt åtta dollar, cirka 55 svenska kronor, per hektar och år och räcker inte för att försörja de stora familjerna. Engångsersättningen för de oljepalmer som företaget huggit ner för att anlägga sockerrörsfälten motsvarar enligt flera av dem Swedwatch intervjuar inte de inkomster som träden skulle ha gett under hela sin livstid och indikerar att kompensationsnivån behöver ses över.

Relationen mellan företaget och lokalbefolkningen var märkbart spänd vilket visade sig tydligt i en protest mot Addax Bioenergy under Swedwatchs besök. Sierra Leone är ett postkonfliktland och under Swedwatchs besök fanns en stor oro att våldsamheter skulle utbryta igen, inte minst i samband med presidentvalet som hölls i november 2012. I ett sådant sammanhang är det problematiskt att företaget skjutsat polisen i Addax Bioenergys bilar för att häkta misstänkta personer. Det finns en risk att företagets och polisens roller blir otydliga och företaget bör därför upphöra med detta omedelbart.

Det är tydligt att lokalbefolkningens förväntningar på Addax Bioenergy har varit orealistiska i flera avseenden. Det kan delvis förklaras av att Sierra Leone efter inbördeskriget haft en mycket stor närvaro av internationella hjälporganisationer och för många av de boende i området har biståndsarbetare varit de enda utlänningar de tidigare haft kontakt med.

Den återkommande kritiken mot företaget i samtliga byar som Swedwatch besökt tyder dock på brister i hur Addax Bioenergy hanterat dialogen med lokalbefolkningen, och indikerar en avsaknad av förståelse för hur kulturella skillnader och maktobalans påverkar förutsättningarna för dessa dialoger. Enligt de riktlinjer som Addax Bioenergy ska följa måste samråd med lokalbefolkningen inför en investering ske på ett sätt som kan förstås ur den lokala, kulturella och språkliga kontexten samt vara fritt från yttre påtryckningar.²⁶⁶ Ansvar för bristen på korrekt information om projektet i de berörda byarna kan inte åläggas lokalbefolkningen.

Den generellt låga utbildningsnivån i området och yttre påverkan från politiker och lokala ledare kan ha bidragit till lokalbefolkningens bristande förståelse för projektets natur. Det är dock företagets ansvar att se till att informationen som ges av företaget kan tolkas korrekt av mottagarna utifrån deras förutsättningar. Det är mot den bakgrunden problematiskt att både Addax Bioenergy och Swedfund förklarar kritiken från lokalbefolkningen med att fattiga människor far med osanning i syfte att tillskansa sig fördelar.

266 IFC Performance Standards on Environmental and Social Sustainability

Maktobalansen mellan företaget och lokalbefolkningen blir särskilt tydlig när det gäller hur projektet involverar och påverkar kvinnor. Kvinnor utgör en majoritet av de boende i området och det är framför allt kvinnorna som tidigare brukat och använt sig av marken, enligt Addax Bioenergys riskanalys. Trots detta har kvinnor haft mycket begränsat inflytande i förhandlingarna om marken, får sällan del av arrendet och har sämre möjligheter att få arbete än männen. De saknar i stor utsträckning korrekt information om projektet.

Företaget behöver göra mer för att se till att även kvinnor kan dra nytta av projektet och för att säkerställa att deras rättigheter inte kränks. Det råder stor oklarhet om vad överenskommelsen är när det gäller lokalbefolkningens rätt till tillträde till den arrenderade marken. Ord står mot ord: företaget hävdar att lokalbefolkningen har tillgång till marken som inte används medan flera av kvinnorna som Swedwatch intervjuat säger att de inte har rätt att ens röra sig på marken. De har inte heller någon sådan rätt enligt de juridiska avtalen. Addax Bioenergy hävdar att det är en muntlig uppgörelse. Här finns uppenbarligen ett missförstånd, och en brist i avtalen, som behöver redas ut och åtgärdas.

Kvinnorna behöver få mer information direkt av företaget och på ett sätt som de kan förstå. Mot bakgrund av Sierra Leones svaga rättsväsende och kvinnors utsatta position i förhållande till Addax Bioenergys projekt, är det också av högsta vikt att företaget ser till att klagomålsmekanismer är praktiskt tillämpbara även för kvinnor i den kulturella kontext som företaget verkar i. FN är tydligt med att kollektiva och kulturella rättigheter inte ska inskränka på kvinnors individuella rättigheter och det kan ifrågasättas om Addax Bioenergy tagit tillräckligt ansvar för hur investeringen påverkar kvinnors rättigheter. Det är positivt att företaget valt att rikta flera av sina utbildningsinsatser mot kvinnor. Att företaget anställt en lokal genderexpert är också ett steg i rätt riktning.

De självförsörjande bönderna i byarna som projektet berör har arrenderat ut stora markområden till företaget och saknar laglig rätt till dessa områden under 50 år. Utifrån de senaste årens debatt om land grabbing är det av central vikt att företaget garanterar att lokalbefolkningens rätt till mat inte hotas genom projektet. Det risodlingsprogram, *Farmer Development Program*, FDP, som företaget startat för att säkra byarnas livsmedelstillgång spelar en central roll. Det är önskvärt men tveksamt om byarna kommer att kunna driva programmet vidare på egen hand så som planerat efter tre års assistans av företaget.

Det lokala engagemanget för risodlingsprojektet varierar och verkar i vissa fall brista. Det traditionella svedjebuket som byarna vanligtvis praktiserar är inte hållbart i längden men är det enda jordbruk som byarna känner till. Det behövs mer tid för att ställa om till nya jordbruksmetoder. De nya metoderna bör vara miljömässigt hållbara och i så stor utsträckning som möjligt bygga på lokala resurser som inte gör byarna beroende av dyra insatssvaror. Enligt lokala organisationer finns också ett behov av att komplettera FDP med alternativa proteinkällor eftersom Addax Bioenergys projekt riskerar att ha en negativ inverkan på lokalbefolkningens näringsintag, till exempel deras möjligheter att jaga.

En styrka med Addax Bioenergys projekt är att företaget är noga med att tydligt dokumentera, mäta och följa upp den socioekonomiska situationen före och efter det att projektet startade. Den stora mängden detaljerad information om hur projektet fortskrider gör att företaget borde ha goda förutsättningar att snabbt fånga upp och agera på problem.

Från svenskt håll måste Swedfund kräva att Addax Bioenergy i högre utsträckning tar hänsyn till fattiga människors perspektiv på utveckling och utgår från ett rättighetsperspektiv i enlighet med Sveriges Politik för Global Utveckling, PGU. Jämställdhet och kvinnors rättigheter är ett prioriterat mål för det svenska biståndet och bör ges större tyngd även i denna investering. Att förbättra kvinnors förutsättningar att dra nytta av projektet är av central vikt för att det ska ge de utvecklingseffekter som lokalbefolkningen, företaget och investerarna hoppas på.

I diskussionen om vilka förväntningar på utvecklingseffekter som är rimliga är det viktigt att konstatera att vård och utbildning i första hand är statens ansvar. En förutsättning för att staten ska kunna förbättra medborgarnas tillgång till sjukhus och skolor är dock att den får ökade inkomster som kan finansiera nya satsningar. Mot den bakgrunden är Sierra Leones skattelagstiftning med dess omfattande skattelättnader för utländska investeringar inte rimliga. Till exempel betalar Addax Bioenergy ingen bolagsskatt till och med 2022. Den suveräna staten Sierra Leone beslutar självt över de villkor som de erbjuder investerare. Om värdländer såsom Sierra Leone fortsätter att locka investeringar genom skattelättnader är det tveksamt om utvecklingseffekterna till syvende och sist leder till fattigdomsminskning och positiva utvecklingseffekter för alla berörda.

Rekommendationer

Dessa rekommendationer riktar sig till Addax Bioenergy, Swedfund och till andra aktörer i markrelaterade projekt. De utgår från att ett rättighetsperspektiv redan genomsyrar hela verksamheten och ges central vikt i planering, utformning, genomförande och uppföljning av projektet. De utgår också från att internationellt vedertagna riktlinjer redan följs och implementeras, till exempel IFC:s Performance Standards, UN Guiding Principles on Business and Human Rights, Principles for Responsible Contracts och Voluntary Guidelines on the Responsible Governance of Land Tenure. Dessa rekommendationer ska ses som komplement och inte ersätta andra riktlinjer på området.

Swedwatch och Svenska kyrkan vill dock särskilt belysa några punkter som är extra viktiga att beakta vid en markrelaterad investering, utifrån erfarenheterna av Addax Bioenergys projekt i Sierra Leone.

Se lokalbefolkningen som aktiva aktörer, inte passiva mottagare

- Ta hänsyn till lokalbefolkningens perspektiv på utveckling och till deras verklighet, erfarenhet och prioriteringar. Involvera lokalbefolkningen i största möjliga mån, bland annat genom att säkra att investeringen ger arbetstillfällen och genererar andra affärsverksamheter som är länkade till projektet. Dessa effekter bör följas upp på ett kontinuerligt och transparent sätt och sättas i relation till eventuella förlorade inkomstkällor till följd av projektet. I synnerhet när investeringar omfattar medel från biståndsbudgeten är det av största vikt att tillräckliga system för att säkerställa positiva utvecklingseffekter finns på plats. Detta ska ske i enlighet med Sveriges utvecklingspolitiska mål samt Sveriges Politik för Global Utveckling (PGU).

Respektera alla tidigare markanvändares rätt till och behov av mark, inklusive de grupper som saknar formell äganderätt.

- Markens betydelse för olika grupper i lokalbefolkningen ska analyseras utifrån ett perspektiv som innefattar både de sociala, kulturella, ekonomiska värden samt de ekosystemtjänster som marken ger.
- Kontrakt bör skrivas på ett sätt som inte riskerar att inverka negativt på lokalbefolkningens rättigheter, till exempel deras tillgång till vatten.

Projektet får inte hota lokalbefolkningens rätt till mat.

- Rätten att använda eller röra sig på mark som arrenderas av men inte används av investeraren, samt under vilka omständigheter denna rätt kan begränsas, bör fastställas skriftligt i avtalen och kommuniceras tydligt till alla grupper i lokalbefolkningen.

Dialog om projektet ska vara möjlig för alla.

- I de fall kvinnor eller andra grupper i utsatta situationer hindras från att delta aktivt i möten bör särskilda åtgärder implementeras för att möjliggöra deras deltagande, till exempel genom könssegregerade möten. Om exempelvis kvinnor som

brukar marken inte har formella äganderätter bör investeraren säkerställa att de ger sitt medgivande och kan få del av arrendet och andra ekonomiska fördelar av projektet.

- Att kvinnors rättigheter kränks kan inte ursäktas med traditioner och kulturella sedvänjor. Investerare bör genomföra genusanalyser för att säkerställa att rättigheter inte kränks och utsatta människors situation inte förvärras till följd av verksamheten.

Utformningen av projektet bör ske i dialog med lokalbefolkningen, och fritt från yttre påtryckningar.

- Lokalbefolkningens medgivande ska vara fritt från yttre påtryckningar och bygga på korrekt information som är tillgänglig och förståelig för alla grupper i lokalbefolkningen utifrån den lokala kulturella och språkliga kontexten. En kontinuerlig dialog med lokalbefolkningen och olika lokala aktörer bör hållas i enlighet med UN-REDD:s principer om *Free Prior and Informed Consent*, för en konstruktiv diskussion om hur projektet framskrider och eventuella problem som uppkommer.

Kompensation ska fastställas i dialog.

- Kompensation för förlorade egendomar eller inkomstgrödor samt arrenden bör fastställas i dialog med lokalbefolkningen och motsvara de inkomster marken och grödorna gett under hela den period som marken arrenderas.

Alla berörda ska ha möjlighet att lämna klagomål eller förslag.

- Klagomålsmekanismer ska vara effektiva, transparenta och tillgängliga. Särskild hänsyn bör tas till kvinnor och andra grupper i en utsatt situation och deras eventuella utmaningar att föra sin talan. Klagomålsmekanismer bör utformas efter deras behov och åtgärder vidtas för att underlätta deras deltagande.

Aktören bör noga iaktta konfliktkänslighet i postkonfliktländer vilket innebär en konfliktmedveten hållning i sitt agerande lokalt.

- Aktören bör samarbeta med lokala myndigheter och auktoriteter på ett transparent sätt och iaktta försiktighet när det gäller inblandning som kan leda till förväxlade roller, och framför allt undvika risk för sammanblandning med polisen.

Referenser

Skriftliga källor

Samtliga hämtade 20130228

African Development Bank Group, *Environmental, Social and Health Impact Assessment – Executive Summary: Addax Bioenergy project* (ESHIA Summary)

Afrikanska Unionen, *Policy Framework for Pastoralism in Africa*

Andrew, Maura; Van Vlaenderen Hilde, *Commercial Biofuel Land Deals & Environment and Social Impact Assessment in Africa*, LDPI 2011

Baxter, Joan, *Understanding Land Investment Deals in Africa, Country Report: Sierra Leone 2011* Oakland Institute 2011 <http://www.oaklandinstitute.org/land-deals-africa-sierra-leone>

Beall, Elizabeth; Rossi, Andrea, *Good Socio-Economic Practices in Modern Bioenergy Production*, BEFFSCI, FAO 2011

Behrman, Julia Meinzen-Dick, Ruth Quisumbing, Agnes, *The Gender Implications of Large-Scale Land Deals* IFPRI 2011 <http://www.ifpri.org/publication/gender-implications-large-scale-land-deals>

Bertram Zagama, *Land and Power*, Oxfam 2011 <http://www.oxfam.org/en/grow/policy/land-and-power>

Bread for All, *Independent Study Report of the Addax Bioenergy sugarcane-to-ethanol project in the Makeni* Bread for All 2011

CSOPAD, *Report on the Findings of Addax Bioenergy's Food and Agricultural Support to Land Owners* CSOPAD 2011

Deininger, Klaus; Byerlee, Derek, *Rising global interest in farmland – Can it Yield Sustainable and Equitable Benefits?* Världsbanken 2011 <http://elibrary.worldbank.org/content/book/9780821385913>

Edgard Dias Batista, *Etanolens hållbarhet, en litteraturstudie* FORES Studie 2012:7 <http://fores.se/miljo-och-klimat/etanolens-hallbarhet-en-litteraturstudie-fores-studie-2012-7/>

European Commission Memo 17 Oktober 2012, *Indirect Land Use Change* (ILUC)

FAO 2012, *Voluntary Guidelines on the Responsible Governance of Tenure of Land, Fisheries and Forests*

FAO, *Trends and Impacts of Foreign Investments in Developing Country Agriculture* FAO 2012, <http://www.fao.org/news/story/en/item/164259/icode/>

Farida Shaheed, August 2012, *Cultural Rights*, FN 2012

Global Witness, *A Hidden Crisis?* Global Witness Briefing 2012 <http://www.globalwitness.org/library/survey-finds-sharp-rise-killings-over-land-and-forests-rio-talks-open>

Goldmann, Mattias, *Forestry for Development* Global Utmaning 2012 <http://en.globalutmaning.se/?tag=forestry-for-development>

High-Level Expert Forum, *How to Feed the World 2050 – Global Agriculture Towards 2050* FAO 2009 <http://www.fao.org/wsfs/forum2050/wsfs-background-documents/hlef-issues-briefs/en/>

HLPE, *Land Tenure and International Investments in Agriculture – A Report by the High Level Panel of Experts on Food Security and Nutrition*, FAO juli 2011 <http://www.fao.org/cfs/cfs-hlpe/report-2-land-tenure-and-intl-investments-in-agriculture/en/>

IAASTD, *Synthesis Report of the International Assessment of Agricultural Knowledge, Science and Technology for Development* IAASTD 2008 <http://www.agassessment.org/index.cfm?Page=IAASTD%20Reports&ItemID=2713>

IFAD, *Rural Poverty Report 2011*, IFAD 2011 <http://www.ifad.org/rpr2011/report/index.htm>

Johansson & Nhampossa 2012, *Land Tenure and Governance, The race for land*, Afrikagrupperna, Forum Syd, Kooperation utan gränser 2012

Landsbyggsdepartementet, Svenska FAO-kommittén, *Utländska markinvesteringar i utvecklingsländer*, FAO 2011 <http://www.regeringen.se/sb/d/14107/a/168145>

Mike Anane, Cosmos Yao Abiwu *Independent Study Report of the Addax Bioenergy sugarcane-to-ethanol project in the Makeni*, SILNORF, EED, Bread for All 2011

Millar, Gearoid (unpublished paper) “We have no voice for that”: *Power, Gender, and Land Decisions in Rural Sierra Leone*. Presented at the Gender and Land Governance Conference. 14-15 January 2013, University of Utrecht, The Netherlands.

Ministry for Rural Affairs, Swedish FAO Committee, *Foreign Land Investments in Developing Countries – Contribution or Threat to Sustainable Development?* FAO 2012 <http://www.government.se/sb/d/14108/a/164483>

Nghisty Ghezze, *Natural Resource Tenure- a crucial aspect of poverty reduction and human rights* Sida studies nr.23, Sida 2009 <http://www.sida.se/Svenska/Om-oss/Publikationsdatabas/Publikationer/2009/april/Natural-Resource-Tenure-8211-a-crucial-aspect-of-poverty-reduction-and-human-rights/>

NKUK, *ABSL Annual Independent Public Environmental & Social Monitoring Report* NKUK2011

NKUK, *Annual Independent Public Environmental & Social Monitoring Report* NKUK 2011

NKUK, *Environmental & Social performance of the Addax Bioenergy Project in Sierra Leone* NKUK 2012

Olivier de Schutter, *Agroecology and the Right to Food*, FN 2011 <http://www.srfood.org/index.php/en/component/content/article/1174-report-agroecology-and-the-right-to-food>

Orgut, *Overview of Scandinavian actors with land related investments* Orgut 2011

Promemoria från Sida 25 maj 2012, *Sida concept paper on land related investments in Africa*

Rabah Arezki, Klaus Deininger, and Harris Selod, *The Rush for Land Finance and Development* Mars 2012, IMF 2012 <http://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/2012/03/arezki.htm>

Ruggie, *UN Guiding Principles for Business and Human Rights*, FN 2011

Securing, Protecting and Improving the Lives, Livelihoods and Rights of Pastoralist Communities Afrikanska Unionen 2010 <http://rea.au.int/en/content/policy-framework-pastoralism-africa-securing-protecting-and-improving-lives-livelihoods-and->

Sierra Leone Investment and Export Promotion Agency, *Leasing Agricultural Land in Sierra Leone – Information for Investors* SLIEPA november 2012

SILNORF & Bread for All, *Concerns of civil society organisations and affected land users on Addax Bioenergy* SILNORF & Bread for All, 2012,

SILNORF, *Annual Monitoring Report on the Operations of Addax Bioenergy June 2011–June 2012* SILNORF 2012

SILNORF, Bread for All, *Land Grabbing: the Dark Side of Sustainable Investments* SILNORF & Bread for All 2011

SIWI, *Land Aquisitions: How will they Impact Transboundary Waters* SIWI, 2012 <http://www.sivi.org/publication/land-acquisitions-how-will-they-impact-transboundary-waters/>

Swedfund, *Sustainability Report*, Swedfund 2011 <http://www.swedfund.se/press-publikationer/publikationer/swedfunds-publikationer/>

Swedfund, *Årsredovisning 2011* Swedfund International, 2011

UNDP, *Scoping Mission Report – Key Land Tenure Issues and Reform Processes for Sierra Leone* UNDP 2009

UNIMAK 12 maj 2011 *Report on Multi Stakeholder Forum in Bombali and Tonkolili Districts*

UNIMAK 17 mars 2012, *Report on Multi Stakeholder Forum in Bombali and Tonkolili Districts*

Utrikesdepartementet, *Gemensamt ansvar för global utveckling* Utrikesdepartementet 2010 <http://www.regeringen.se/sb/d/5347/a/146873>

Ward Anseeuw, Liz Alden Wily, Lorenzo Cotula, and Michael Taylor, *Land Rights and the Rush for Land - Findings of Global Commercial Pressures on Land Research*

Project International Land Coalition 2012 <http://www.landcoalition.org/cpl/CPL-synthesis-report>

Världsbanken, *The World Development Report 2012 – Gender Equality and Development* Världsbanken 2012 http://publications.worldbank.org/index.php?main_page=product_info&products_id=24225

Elektroniska källor

Samtliga hämtade 20130228

Addax Bioenergys hemsida
<http://www.addax-oryx.com/uk/index.html>

BBCs hemsida
<http://www.bbc.co.uk/programmes/p00p5qrb>

CGIARs hemsida
<http://www.cgiar.org/cgiar-consortium/research-centers/center-for-international-forestry-research-cifor/>

CIA:s hemsida
<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/sl.html>

Databasen Land matrix
<http://landportal.info/landmatrix/get-the-detail/by-investor-country/sweden>

FAO:s hemsida
<http://www.fao.org/docrep/meeting/009/y9825e/y9825e00.htm>

FAO:s hemsida
http://www.fao.org/fileadmin/templates/est/INTERNATIONAL-TRADE/FDIIs/RAI_Principles_Synoptic.pdf

FAO:s hemsida
<http://www.fao.org/isfp/country-information/sierra-leone/en/>

FAO:s hemsida
<http://www.fao.org/nr/tenure/voluntary-guidelines/en/>

GRAINs hemsida
<http://www.grain.org/article/entries/4564-responsible-farmland-investing-current-efforts-to-regulate-land-grabs-will-make-things-worse>

<http://www.srfood.org/index.php/en/right-to-food>

IFC:s hemsida
http://www1.ifc.org/wps/wcm/connect/topics_ext_content/ifc_external_corporate_site/ifc+sustainability/publications/publications_handbook_pps

IISD:s hemsida
<http://www.iisd.org/itn/2011/10/07/principles-for-responsible-contracts-integrating-the-management-of-human-rights-risks-into-state-investor-contract-negotiations/>

ILC:s hemsida

<http://www.landcoalition.org/about-us/aom2011/tirana-declaration>

London Minings hemsida

<http://londonminingnetwork.org/2012/05/african-minerals-condemned-in-sierra-leone/>

Millenniemålens svenska hemsida

<http://www.millenniemalen.nu/malen-2/>

Regeringens hemsida

<http://www.regeringen.se/sb/d/2355/a/21574>

Right to Food Networks hemsida

<http://www.rtfn-watch.org/en/home/consortium/african-network-on-the-right-to-food-anorf/>

SLIEPA:s hemsida

<http://www.investsierraleone.biz/index.php?l=english&p=31&pn=Agriculture>

SLIEPA:s hemsida

<http://www.investsierraleone.biz/index.php?l=english&p=18&pn=Investment Incentives>

Swedfunds hemsida

<http://www.swedfund.se/?artikel=addax-bioenergy-far-berom-i-ny-granskning>

Swedfunds hemsida

<http://www.swedfund.se/?case=addax-bioenergy-sierra-leone>

Swedfunds hemsida

<http://www.swedfund.se/vara-investeringar/>

Sveriges Radios hemsida

<http://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=83&artikel=5090706>

Sveriges Radios hemsida

<http://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=83&artikel=4853026>

UNDP:s hemsida

http://www.sl.undp.org/4_media/publications/common_country_assessment.pdf

UNDP:s hemsida

<http://www.sl.undp.org/Goal1.htm>

Intervjuer

Intervju med Derek Higgs, hållbarhetsansvarig Addax Bioenergy, oktober 2012

Intervju med Fatmata Forna, genderansvarig på Addax Bioenergy, oktober 2012

Intervju med Josephine Kanu, ordförande BODWAFCA, oktober 2012

Intervju med Jörgen Sandström, vice vd Addax Bioenergy, oktober 2012

Intervju med Kjell Havnevik, forskare på Nordiska Afrikainstitutet, mars 2012

Intervju med Lansana Hassan Sowa, SILNORF, oktober 2012

Intervju med Lena Algerin, Investment Manager på Swedfund, november 2012

Intervju med Maria Stridsman, B4D Sida, maj 2012

Intervju med Natalia Landivar, FIAN Ecuador, december 2012

Rapporter publicerade av Swedwatch

52. Vi konsumerar, de kompenserar (2012)
51. Mors lilla Olle III (2012)
50. Från noll koll till full kontroll? – en ny granskning av Clas Ohlson, Julia, Rusta och Biltema i Kina (2012)
49. A lot of gold a lot of trouble – A study of humanitarian impacts of the gold industry in DR Congo (2012)
48. Mera soja – Mindre mångfald – En uppföljningsrapport om soja i Brasilien (2012)
47. A lost revolution? – Women in the garment industry in Bangladesh want more. (2012)
46. Vet du vad din middag åt till frukost? En rapport om fiskmjöl (2012)
45. Allt är inte guld som glimmar – den sanna historien om den smutsiga guldkedjan (2011)
44. Out of Focus – Labour rights in Vietnam's digital camera factories (2011)
43. Mors lilla Olle II (2011)
42. Rena guldgruvan – AP-fondernas investeringar har en smutsig baksida (2011)
41. Mors lilla Olle – så exploateras asiatiska bärplockare i de svenska skogarna (2011)
40. Dyrare kaffe är bra (2011)
39. Leksaksföretagen har agerat efter kritiken (2011)
38. Passive observers or active defenders of human rights? (2010)
37. Konfliktmineraler i våra mobiler (Voices from the inside) (2010)
36. Namibias uran bakom svensk kärnkraft (2010)
35. Etik för dyrt för svenska kaffebolag (2010)
34. Mer kött och soja – mindre regnskog (2010)
33. Olaglig övertid i mobilfabriker (2009)
32. Skoföretag har dålig kontroll på miljön (2009)
31. Hårt arbete bakom barnens julklappar (2009)
30. Vagar till ett bättre arbetsliv (2009)
29. Oädel handel: En rapport om import av tropiskt trä (2009)
28. Out of Control: E-waste trade flows from the EU to developing countries (2009)
27. En brännande fråga: Hur hållbar är den etanol som importeras till Sverige? (2009)
26. En exkluderande resa: En granskning av turismens effekter i Thailand och Brasilien (2008)
25. Ett kaffe som märks: Vilka effekter har certifieringar för kaffeodlare? (2008)
24. Illegal Ground: Assa Abloy's business in occupied Palestinian territory (2008)
23. Den blinda klädimporten: Miljöeffekter från produktionen av kläder (2008)
22. Silenced to Deliver: Mobile phone manufacturing in China and the Philippines (2008)
21. Utveckling på vems villkor? Skanskas verksamhet i ecuadorianska Amazonas (2008)
20. Risky Business. The Lundin Group's involvement in the Tenke Fungurume Mining project in the DRC (2008)
19. Improving Working Conditions at Chinese Natural Stone Companies (2008)
18. Powering the Mobile World. Cobalt production for batteries in the DR Congo and Zambia (2007)
17. Svenska textilier – ren vinst, smutsig produktion (2007)
16. Vita rockar och vassa saxar. En rapport om landstingens brist på etiska inköp (2007)
15. Bristande miljö – och etikkontroll. En rapport om Clas Ohlsons och Biltemas inköp (2006)
14. Arbetarnas situation på varven i Kina (2006)
13. Sandvik och Freeport – Två företag i konflikten om Papua (2006)
12. Chokladens mörka hemlighet. En rapport om arbetsvillkoren på kakaoodlingarna i Västafrika (2006)
11. The Price of Oil. Nordic participation in violations in Oil and Gas development on Sakhalin in Russia (2006)
10. Kaffe från Brasilien – en bitter smak av orättvisa (2005)
9. Expansion i låglöneländer med etiska risker – Assa Abloy i Rumänien och Mexiko (2005)
8. Lång väg till rättigheter – Trelleborgs försök att hindra en fackförening på Sri Lanka (2005)
7. En vara bland andra? – migrantarbetarnas situation och svenska företag i Saudiarabien (2005)
6. Handlskugg med bristande etik – en rapport om Clas Ohlsons inköp i Kina (2005)
5. Swedish pulp in Brazil – The case of Veracel (2005)
4. Människor och miljö i fruktindustrin – två fallstudier från Chile och Sydafrika (2005)
3. Billig, snabb och lydig – en rapport om kinesiska leksaksarbetare och företagans ansvar (2004)
2. Svensk handel med Burma (2004)
1. Fallstudie om pappersmasseproduktion i Indonesien (2003)